

Je geld en je toekomst

Financiële educatie in het jongerenwerk

Annelieke van Dijk
Jaap Noorda

Je geld en je toekomst

Financiële educatie in het jongerenwerk

Uitgeverij Jeugdzaken

Cannenburg 36
1081 HA Amsterdam

© 2016 teksten bij de auteurs

Verzorging omslag en binnenwerk: Grand Prix Copyrette

ISBN 978-90-77714-46-1

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

Je geld en je toekomst

Financiële educatie in het jongerenwerk

Annelieke van Dijk en Jaap Noorda

Uitgeverij Jeugdzaken, Amsterdam

Inhoudsopgave

INLEIDING	7
HOOFDSTUK 1 GELDZORGEN RISICOJONGEREN	7
§ 1. Ontstaan van schulden	7
§ 2. Belangrijkste schuldeisers	13
§ 3. Oorzaken van schulden	14
§ 4. Gevolgen van schulden	18
HOOFDSTUK 2 METHODIEK EN WERKWIJZE	23
§ 1. Intermediaire voorlichting	23
§ 2. Informele voorlichting	27
§ 3. Thematische voorlichting	29
HOOFDSTUK 3 VOORLICHTING IN DE PRAKTIJK	37
§ 1. Over de streep	37
§ 2. Voorlichting met schuldhulpverleners	40
§ 3. Geldquiz	42
HOOFDSTUK 4 RESULTATEN EN EFFECTEN	47
§ 1. Resultaten enquête	47
§ 2. Kwalitatieve bevindingen	51
§ 3. Conclusies	57
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIES EN ADVIEZEN	59
§ 1. Jongeren en schulden	59
§ 2. Effecten van het experiment	60
§ 3. Adviezen	61
BIJLAGEN	
1. Concrete werkvormen	63
2. Voorlichtingsmateriaal	71
3. Landelijke sociale kaart	77
4. Financiële regelingen	83
5. Voorbeeld kwartelspel	87
6. Literatuur	95

Inleiding

Vergeleken met vroeger hebben jongeren vandaag de dag meer moeite om verantwoord met geld om te gaan. Dat blijkt uit de signalen over toenevende schuldenproblematiek onder jongeren. Vooral voor laaggeschoolde kwetsbare jongeren kunnen schulden verstrekkende gevolgen met zich meebrengen. Gezien het feit dat deze jongeren oververtegenwoordigd zijn in de doelgroep van het jongerenwerk, is deze voorziening bij uitstek een goede plek om voorlichting te geven over geldzaken.

Financiële voorlichting in het jongerenwerk vraagt om meerdere redenen om een specifieke aanpak. De gebruikelijke manier van voorlichten blijkt niet goed te werken bij laaggeschoolde jongeren. Informatie via brochures en massamedia als tv en krant komt bij hen niet aan. Zij oriënteren zich meer op informatie van tussenpersonen in hun nabije sociale omgeving, zoals familie, bekenden uit de buurt en vertrouwde professionals als docenten en jongerenwerkers. Deze intermediaire vorm van voorlichting is echter niet in een uitgewerkte vorm voor het jongerenwerk beschikbaar. Bovendien zijn jongerenwerkers over het algemeen niet geschoold op dit gebied. Om in deze lacune te voorzien heeft ‘Wijzer in geldzaken’ het mogelijk gemaakt een intermediaire methode van financiële voorlichting toepasbaar te maken voor het jongerenwerk. Deze publicatie beschrijft de resultaten van een verkennend onderzoek naar een praktijkexperiment op twaalf jongerenwerklocaties.

Dit praktijkexperiment is niet uit de lucht komen vallen. In een onderzoek naar huisvestingsproblematiek en schulden, als twee hardnekkige problemen van risicjongeren, is geconstateerd dat risicjeugd onder de 18 jaar niet goed wordt voorgelicht over omgaan met geld en dat het jongerenwerk een belangrijke taak heeft te vervullen om hen financieel wijzer te maken.¹ Naar aanleiding van deze uitkomsten is het praktijkexperiment met financiële voorlichting in het jongerenwerk opgezet. Het zou een goede zaak zijn als financiële voorlichting zoals hier uitgewerkt geïntegreerd kan worden in het reguliere takenpakket van het jongerenwerk.

¹ Noorda & Pehlivan, 2009.

Inhoud

De publicatie begint met een beschrijving van de achtergronden van schuldenproblematiek bij jongeren met aandacht voor oorzaken en gevolgen van financiële problemen (Hoofdstuk 1). Vervolgens worden de methodiek en werkwijze van de voorlichting over geldzaken behandeld zoals gehanteerd in het praktijkexperiment (Hoofdstuk 2). Ter illustratie volgen een aantal praktijkvoorbeelden (Hoofdstuk 3). Daarna wordt stilgestaan bij de uitkomsten van het verkennende onderzoek naar de effecten van de financiële voorlichting onder jongeren die hebben deelgenomen (Hoofdstuk 4). Afgesloten wordt met conclusies en adviezen (Hoofdstuk 5).

Bedankt

Wij bedanken iedereen die in de vorm van een interview, het aanreiken van documentatie of anderszins heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit onderzoek. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar de jongerenwerkers en schuldhulpverleners die zich hebben ingezet om de voorlichtingsactiviteiten in het kader van het praktijkexperiment uit te voeren en hun inzichten met ons hebben gedeeld. Daarnaast willen we ook de jongeren bedanken die hebben deelgenomen aan de voorlichtingsactiviteiten, ons te woord hebben gestaan over hun ervaringen en bereid zijn geweest de enquête in het kader van het onderzoek in te vullen.

We hopen dat deze publicatie bruikbare aanwijzingen oplevert voor de inzet van voorlichtingsprogramma's over omgaan met geld voor jongeren vanuit het jongerenwerk en andere jeugdvoorzieningen.

Amsterdam, november 2015

Annelieke van Dijk
Jaap Noorda

Noorda en Co

Hoofdstuk 1. Geldzorgen risicojongeren

Inleiding

Het vraagstuk van schuldenproblematiek bij jongeren is de laatste jaren in verschillende onderzoeken en publicaties aan de orde gesteld. Deze schetsen een beeld van een sterk toenemend aantal jongeren met steeds hogere schulden.² Over het algemeen lopen jongeren meer risico problematische schulden op te bouwen dan volwassenen.³ Zeker voor de meest kwetsbare jongeren kan dit verstekkende gevolgen hebben voor hun dagelijks leven en hun toekomst.⁴

Jongeren uit de doelgroep van het jongerenwerk lopen meer dan gemiddeld risico op financiële problemen. Dit hoofdstuk gaat in op het ontstaan van schulden bij jongeren (§ 1), de belangrijkste schuldeisers (§ 2), de oorzaken van schuldproblemen (§ 3) en overige achtergronden (§ 4).

§ 1. Ontstaan van schulden

Uit onderzoek naar jongeren en schulden van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) blijkt dat onder jongvolwassenen van 18-24 jaar 42% één of meer schulden heeft.⁵ Van jongeren tussen de 12 en 18 jaar leent gemiddeld 17% soms of vaak geld, een percentage dat toeneemt naarmate zij ouder worden.

Onder jongeren die naar het mbo gaan geeft 31% aan wel eens geld te lenen en ruim 43% ziet lenen als een waarschijnlijke optie als zij geld tekort komen.⁶ Bij een deel van hen, de risicojeugd, is dit probleem ernstiger. Bij hen ligt het percentage dat schulden heeft of heeft gehad op 85%.⁷

In een onderzoek naar schulden onder risicojongeren bleek 36% van de jongeren rond het 18^e en 19^e levensjaar te beginnen met het maken van schulden.⁸ Jongeren onder de 18 jaar maken hun eerste schuld meestal bij het Centraal Justitieel Incasso Bureau (CJIB), vanwege voornamelijk

² Nibud, 2009; Nibud, 2010a; NVVK, 2010; KBU, 2007; Panteia, 2013.

³ Ommeren, van, e.a., 2009.

⁴ Noorda & Pehlivan, 2009.

⁵ Schors, van der & van der Werf, 2014.

⁶ Nibud, 2011.

⁷ Noorda & Pehlivan, 2009.

⁸ Noorda & Pehlivan, 2009.

verkeersboetes. Daarnaast ontstaan eerste schulden doordat zij via allerlei constructies toch geld lenen bij banken of telefoonabonnementen afsluiten en vervolgens de rekening niet kunnen betalen. Bij deze laatste twee oorzaken gaat het ook om het afsluiten van dergelijke leningen of abonnementen onder druk van andere (vaak oudere) jongeren.

“Ik denk eigenlijk dat het begon toen ik in de puberteit kwam en ik echt dingetjes wilde die andere kinderen ook hadden. Een mobiele telefoon, mooie kleding. Wij hadden daar thuis niet echt genoeg geld voor, dus ik ging dingen op afbetaling doen. Zo ben ik eigenlijk in de schulden terecht gekomen. Ik was nog geen 18, maar ik ging mijn geboortedatum verwisselen en dan kreeg ik het.” (meisje, 22 jaar)

Als je 18 wordt, veranderen er veel zaken in het leven van jongeren waardoor zij van het ene op het andere moment in financieel opzicht grote verantwoordelijkheden krijgen. Een van de meest ingrijpende wijzigingen bij het bereiken van hun 18^e jaar is dat jongeren wettelijk zelf de verantwoordelijkheid krijgen voor het betalen van hun zorgverzekering. Zij weten echter vaak niet hoe dit werkt of zijn hiervan überhaupt niet op de hoogte. Zo blijkt dat 60% van de Mbo-studenten geen gebruik maakt van hun recht op zorgtoeslag.⁹ Dit gebrek aan kennis leidt ertoe dat, zeker bij risicojongeren, vrij snel nadat zij 18 jaar zijn geworden de eerste schuld ontstaat bij hun zorgverzekeraar.

Daarnaast mogen jongeren vanaf hun 18^e levensjaar zelfstandig een telefoonabonnement afsluiten en een lening bij een bank aangaan. Niet alle jongeren kunnen deze verantwoordelijkheid dragen. Zij sluiten verschillende telefoonabonnementen af naast elkaar, simpelweg om zo het nieuwste type mobiele telefoon te bezitten, maar zonder het vermogen om de abonnementen te betalen.

“Toen ik 18 werd, was het eerste waar ik aan dacht: ‘Mmm, gelijk naar de Postbank, 1000 euro rood staan. Want ik hoorde het van iedereen, elk meisje zei: ‘Oooh, kijk, ik ga leuke dingen kopen’. Dan kijk je daarnaar en dan wil je dat ook. En dan snak je naar meer...” (meisje, 21 jaar)

⁹ Nibud, 2011.

Een andere factor die bij jongeren boven de 18 jaar speelt, is het maken van schulden bij DUO (voormalige IB-Groep) door studiefinanciering te ontvangen terwijl zij gestopt zijn met hun opleiding. De ten onrechte ontvangen studiefinanciering moeten zij achteraf terugbetalen.

Internet

Uit onderzoek van het Nibud onder MBO-studenten blijkt dat 74% van de studenten aankopen via internet doet.¹⁰ Deze jongeren komen significant vaker geld tekort dan jongeren die niets kopen via internet. Met één druk op de knop is een aankoop geregeld voordat jongeren kunnen overzien of ze hier geld voor hebben. Bovendien worden juist op internet veel producten aangeboden die op afbetaling gekocht kunnen worden. Via acties als “Koop nu. Betaal later.” schaffen jongeren spullen aan die ze eigenlijk niet kunnen betalen.

“Ik wilde dure spullen hebben terwijl ik hier eigenlijk geen geld voor had. Dus ik ging via internet dingen bestellen, dan hoef je niet direct af te rekenen. Ik had er niet over nagedacht dat ik al die schulden bij die bedrijven zou krijgen. Mijn familie heeft mijn schuld nu overgenomen. Zij hebben mijn schulden betaald en ik moet hen nu afbetalen, maar zo lopen de schulden in ieder geval niet verder op.” (jongen, 19 jaar)

¹⁰ Nibud, 2011.

Administratie

Een belangrijk deel van goed omgaan met geld is het bijhouden van de inkomsten en de gemaakte uitgaven, ofwel een geordende administratie. Onder MBO-studenten geeft 63% aan hun administratie geordend op te bergen, 20% gooit alles op een grote stapel en 9% heeft geen administratie en gooit de papieren meteen weg.¹¹ Overzicht en controle blijkt echter van groot belang bij het rondkomen van een beperkt budget.¹² De studenten die hun administratie weggooien of op een grote stapel bewaren, hebben dan ook significant vaker een tekort aan geld dan de studenten die hun administratie geordend bewaren.

Veel jongeren hebben dan ook een beperkt 'financieel bewustzijn'. De helft van de jongeren van 15-17 jaar weet op veel momenten niet hoeveel geld zij bezitten en heeft het gevoel geen controle over hun geldzaken te hebben.¹³ De mate van financieel bewustzijn heeft invloed op het financieel gedrag van jongeren: hoe minder financieel bewust zij zijn, hoe minder verstandig zij omgaan met geld.¹⁴

In veel gevallen zijn jongeren niet goed voorbereid op de financiële verantwoordelijkheden die zij vanaf hun 18^e jaar krijgen. Ruim 60 procent van de middelbare scholieren, ook onder 18-jarigen, geeft aan een tekort aan

¹¹ Nibud, 2011

¹² Madern, van der Werf & van Gaalen, 2014.

¹³ CentiQ, 2008.

¹⁴ Wijzer in Geldzaken, 2014.

financiële vaardigheden te hebben.¹⁵ Zij hebben onder andere moeite met op tijd betalen en het op elkaar afstemmen van inkomsten en uitgaven. Opvallend is dat jongeren wel belang hechten aan informatie over geldzaken. Zo blijkt dat 88% van de 15-24 jarigen het belangrijk vindt om financiële kennis te hebben.¹⁶ En 73% van de jeugd van 12-24 jaar geeft aan behoefte te hebben aan informatie over geldzaken.¹⁷ Desondanks blijkt uit een inventarisatie dat financiële educatie geen structurele plaats heeft in het onderwijs.¹⁸ Zeker voor de jeugd waarvan de ouders niet in staat zijn in voldoende mate financiële kennis en vaardigheden aan hun kinderen over te dragen is dit een groot gebrek.

§ 2. Belangrijkste schuldeisers

Het gebrek aan inzicht en vaardigheden op financieel gebied en het niet op de hoogte zijn van de risico's en gevolgen die bijvoorbeeld het afsluiten van abonnementen met zich meebrengen, kunnen zeker in het geval van risicojongeren tot problematische situaties leiden. Een schuld is dan al snel opgelopen. De grootste schuldeisers van risicojongeren betreffen de volgende partijen:¹⁹

¹⁵ CentiQ, 2008.

¹⁶ Wijzer in Geldzaken, 2014.

¹⁷ Schors, van der & van der Werf, 2014.

¹⁸ Wijzer in Geldzaken, 2014.

¹⁹ Barendregt & Rodenburg, 2013; Noorda & Pehlivan, 2009.

1. Zorgverzekeraar
2. Telefoonmaatschappij
3. Bank
4. Dienst Uitvoering Onderwijs (studiefinanciering)
5. Centraal Justitieel Incassobureau (boetes)

Het rijtje van bovenstaande schuldeisers betreft zogenaamde formele schulden, waarbij het gaat om schulden bij instanties. Dit type schulden is duidelijk te onderscheiden van informele schulden, waarbij het gaat om schulden bij familie of kennissen. In sommige gevallen komen deze schulden voort uit illegale praktijken als drugshandel, illegaal gokken of inbraak. Informele schulden kunnen jongeren niet via officiële afbetalingsregelingen aflossen, terwijl er een hoge druk van dit type schuldeisers uitgaat.

§ 3. Oorzaken van schulden

Er zijn een aantal factoren die een belangrijke rol spelen in de schuldenproblematiek onder risicojongeren.²⁰ Het gaat om de volgende componenten:

- Gebrekkige (financiële) opvoeding.
- Lichte verstandelijke beperking.
- Armoede.
- Straatcultuur.
- Agressieve consumentenbenadering (verleidingen reclame).

Gebrekkige (financiële) opvoeding

Ouders zijn voor jongeren de belangrijkste gesprekspartner met betrekking tot geldzaken en van hen leren jongeren het meeste over financiën.²¹ Het ouderlijk milieu is dan ook een belangrijke factor die van invloed op het financieel gedrag van jongeren. De beïnvloeding door ouders verloopt via een combinatie van de opvoedstijl die zij hanteren als het gaat om geldzaken en hun eigen financiële gedrag dat als voorbeeld fungeert voor hun kinderen.²² Onder de opvoedstijl vallen bijvoorbeeld zaken als het wel

²⁰ Noorda & Pehlivan, 2009.

²¹ Schors, van der & van der Werf, 2014.

²² Wijzer in Geldzaken, 2014.

of niet hanteren van zakgeld of klee­geld en de mate waarin ouders ‘bijspringen’ als hun kind geld tekort komt.

In veel gevallen hebben ouders van jongeren met schulden zelf ook te maken met financiële problemen. Deze jongeren hebben van huis uit niet meegekregen hoe met geld om te gaan.²³ Professionals die werken met risicojeugd geven dan ook vaak aan dat een gebrekkige (financiële) opvoeding van huis uit een van de hoofdoorzaken is die ten grondslag ligt aan de schuldenproblematiek onder deze jongeren.²⁴ Zij missen daardoor:

- Een reëel beeld van hun financiële mogelijkheden: ze willen dingen die ze niet kunnen betalen.
- Kennis van hun rechten en plichten: ze weten niet dat zij vanaf hun 18^e verantwoordelijk zijn voor het betalen van hun zorgverzekering of dat zij recht hebben op zorgtoeslag.
- Financiële vaardigheden: ze weten bijvoorbeeld niet hoe ze geld moeten overmaken of hoe ze een administratie moeten bijhouden.

In bovenstaande drie gebreken klinkt zowel een gebrek aan vaardigheden op het gebied van financiën door, als ook de invloed van de ‘houding’ in het omgaan met geld. Dit laatste hangt samen met de mate waarin een persoon oog heeft voor de gevolgen op de lange termijn, gevoelig is voor verleiding en de spaarbehoefte. Deze aspecten van houding maar ook financiële vaardigheden spelen een rol in het ontstaan van financiële

²³ Hoeve et al., 2011.

²⁴ Noorda & Pehlivan, 2009.

problemen en zouden daarom belangrijke aandachtspunten moeten zijn in de financiële opvoeding van jongeren.²⁵

Lichte verstandelijke beperking

Een factor die volgens professionals meer dan eens meespeelt bij schuldenproblematiek van jongeren, is een lichte verstandelijke beperking. Een aanzienlijk deel van de jongeren met schulden behoort tot de categorie licht verstandelijk beperkten. Bij hen ontbreekt financieel en administratief inzicht en wanneer zij zelfstandig geldzaken moeten gaan regelen, komen ze in de problemen.

Armoede

Een andere oorzaak voor het maken van schulden hangt samen met de armoede waarin de meeste risicojongeren thuis opgroeien. De sociaal-economische status van ouders is bepalend voor de financiële situatie van hun kinderen.²⁶ Daarnaast lopen kinderen van ouders die vroeger financiële problemen hadden bijna twee keer zoveel risico om moeilijk rond te kunnen komen dan de kinderen van ouders zonder financiële problemen. Dit geldt met name voor kinderen met een laag opleidingsniveau hebben. Een deel van de risicojeugd heeft ouders die zelf ook schulden hebben of zelfs schulden maken op naam van hun kinderen.²⁷ Door op afbetaling te kopen wordt meer besteed dan er voorhanden is. Jongeren gedragen zich ook naar dit patroon en doen (dure) aankopen, terwijl zij niet over de middelen beschikken om zich dat te kunnen veroorloven.

“Sommige ouders laten hun kinderen schulden maken. Want je moeder kan het niet betalen dus ga jij het maar betalen. Op een gegeven moment zit je zo diep in de shit. Je moeder zegt ‘jij koopt weer nieuwe schoenen. Je moet helpen het huishouden te betalen’. Omdat zij dan in de schulden zitten betrekken ze jou er ook bij.” (jongen, 26 jaar)

Straatcultuur

Sommige professionals geven aan dat het maken van schulden onderdeel is geworden van de cultuur van straatjongeren en van de jeugdcultuur in zijn algemeen. Om erbij te horen moet je merkkleding dragen, het nieuwste mobieltje bezitten en eigenlijk ook een scooter of auto hebben. Een laaggeschoold, slecht betaald baantje als vakkenvuller of het lopen van een krantenwijk heeft geen status.

²⁵ Nibud, 2015.

²⁶ Kusters & Otten, 2007.

²⁷ Noorda & Pehlivan, 2009.

Daarnaast komt het ook voor dat er op straat gokspelletjes gedaan worden waar jongeren aan moeten deelnemen, willen ze erbij horen en vinden er allerlei louche praktijken in het straatcircuit plaats waar kwetsbare jongeren financieel de dupe van worden.

“Voor mij is het begonnen met de telefoonrekeningen. Ik had een goede vriend die een soort van uitzendbedrijfje had, en daar moest veel voor gebeld worden. Ik werd partner in het bedrijfje. Vaak kwamen ze een telefoon te kort en sprong ik met mijn eigen telefoon bij. Uiteindelijk heb ik ook voor mijn partner een telefoonabonnement afgesloten, omdat hij een BKR-registratie had. Zo was het beter mogelijk zaken te doen. De eerste paar telefoonrekeningen zijn betaald. Daarna ging het bedrijf failliet. Wat nog over was waren onbetaalde telefoonrekeningen van duizenden euro's. Mijn partner is naar het buitenland verdwenen en ik ben achtergebleven met schulden bij T-mobile. Zo zijn de problemen begonnen.” (jongen, 20 jaar)

Agressieve consumentenbenadering

In de huidige consumptiemaatschappij worden mensen constant blootgesteld aan verleidingen om geld uit te geven. Meer dan eens worden luxeartikelen aangeschaft waar eigenlijk geen geld voor is. Zo blijkt dat meer dan de helft van de Nederlanders wel eens aankopen doet waar men achteraf spijt van heeft en een kwart schaft wel eens artikelen aan waar eigenlijk geen geld voor is. Dit geldt in nog sterkere mate voor mensen die moeilijk rond kunnen komen.²⁸

De drang om te consumeren speelt al op jonge leeftijd en de behoefte te conformeren aan leeftijdsgenoten is met name onder tieners en jongeren erg groot. Geld is daardoor een vereiste om erbij te horen en mee te kunnen doen aan sociale activiteiten.²⁹ Een factor die hierin een rol speelt is reclame. Zeker jongeren laten hun koopgedrag vaak beïnvloeden door de media.³⁰ Het benodigde geld wordt vaak verkregen via een bijbaan of door het maken van schulden.

De agressieve consumentenbenadering door bedrijven en banken is dan ook een belangrijke oorzaak van schulden onder jeugd. Het wordt jongeren boven de 18 jaar erg gemakkelijk gemaakt om hun handtekening te zetten onder allerlei abonnementen, afbetalingsconstructies of leningen, zonder dat hierbij naar hun financiële mogelijkheden wordt gekeken.

²⁸ Madern & van Gaalen, 2011.

²⁹ Lieten. & de Vos, 2013.

³⁰ Wijzer in Geldzaken, 2014.

“Bij de bank was de man tegenover me al lang blij dat hij een domme achttienjarige tegenover zich had zitten die niets wist van rente en zo. Hij had z’n bonus makkelijk verdiend.” (meisje, 21 jaar)

Daarnaast geven bedrijven onvoldoende duidelijke informatie over de gevolgen van financiële verplichtingen, zoals een zorgverzekering, leningen en het afsluiten van een telefoonabonnement.

Tegelijkertijd krijgen jongeren ook meer verplichtingen en minder rechten vanwege wijzigingen in wetgeving. Zo moeten jongeren door een wijziging in de Zorgverzekeringswet sinds 2006 vanaf hun 18^e jaar apart verzekerd zijn van hun ouders waardoor zij zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de betaling hiervan.

§ 4. Gevolgen van schulden

Gezondheid

De relatie tussen leven in armoede en gezondheidsklachten is in de loop der jaren volop wetenschappelijk onderbouwd. Naar het verband tussen gezondheidsproblemen en schulden is minder onderzoek gedaan, maar er zijn meerdere internationale studies die aantonen dat schulden bijdragen aan zowel fysieke als psychische klachten.³¹ De relatie tussen schulden en gezondheidsproblemen wordt voornamelijk verklaard vanuit de stress die het hebben van schulden veroorzaakt, wat vervolgens kan leiden tot psychische maar ook fysieke klachten. Een andere verklaring is dat financiële problemen ongezond gedrag bevorderen – zoals bijvoorbeeld veel roken – en op die manier zorgen voor een slechtere gezondheid.³²

Bovenstaande relaties tussen gezondheidsproblemen en schulden zijn aangetoond in internationale onderzoeksstudies. In Nederland is hier geen

³¹ Ochsmann et al., 2009; Drentea, 2000.

³² Rueger et al., 2013.

onderzoek naar gedaan. Bekend is wel dat een substantieel deel van de cliënten van schuldhulpverlening in Nederland kampt met hun gezondheid.³³ In Duitsland is dat zelfs 80 procent.³⁴

Denkvermogen

Gebrek aan geld leidt op de lange termijn tot beperking van het denkvermogen.³⁵ Dit geldt in het algemeen voor mensen die leven in armoede, maar zeker ook voor mensen met schulden. Zij gaan steeds meer bij de dag leven en maken minder doordachte beslissingen. Hun IQ daalt gemiddeld met 13 punten en zij krijgen een meer afwachtende houding; verliezen het geloof in hun eigen vermogen om de problematische (financiële) situatie waarin zij verkeren te verbeteren. Het tekort aan geld verbruikt een dusdanige hoeveelheid aan mentale energie dat er onvoldoende denkcapaciteit overblijft voor zaken die de financiële problemen kunnen verminderen of beëindigen. Het gaat bijvoorbeeld om schuldhulpverlening, het verkrijgen van een (beter) betaalde baan of onderwijs. Dit betekent dat de mogelijkheden voor mensen met langdurige schulden om hun situatie te veranderen vaak erg beperkt zijn.

Deze nadelige effecten gelden extra sterk voor jeugd. Mensen die van jongs af aan worden geconfronteerd met schulden en armoede lopen het risico onvoldoende vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om weer uit de schulden te komen. Langdurig bloot staan aan schulden en de daarmee gepaard gaande stress hebben nadelige effecten op de breinontwikkeling en het vermogen om zelfsturend op te treden bij het bereiken van doelen. Beide aspecten zijn van groot belang voor financiële zelfredzaamheid en worden juist met name ontwikkeld in de kindertijd, adolescentie en jongvolwassenheid.³⁶

Schoolprestaties

In veel gevallen hebben jongeren met schulden naast de problemen in hun financiële situatie ook meer moeite op andere leefgebieden hun leven op de rit te houden. Voor jongeren die naast schulden te maken hebben met andere problemen geldt dat zij meer kans hebben voortijdig te stoppen met hun opleiding en zonder startkwalificatie het onderwijs te verlaten.³⁷ De opeenstapeling van problemen vergt zo veel van hun incasseringsvermogen dat hun schoolprestaties eronder leiden en dat het hen uiteindelijk te veel

³³ Jungmann et al., 2013.

³⁴ Munster, Zier, Ruger & Letzel, 2013.

³⁵ Mullainathan & Shafir, 2013.

³⁶ Nibud, 2012; Center on the Developing Child, 2014a; Center on the Developing Child, 2014b; Azma, 2013; Noble et al., 2015; Mackey et al., 2015; Hair, Hanson, Wolfe & Pollak., 2015.

³⁷ Een startkwalificatie betekent een diploma van minimaal mbo niveau 2 of havo. WRR, 2009.

wordt, met uitval als gevolg. Dit voortijdig schoolverlaten is vaak een voorbode van bredere maatschappelijke uitval. Schulden van jongeren zelf of schulden in het gezin zijn dan ook belangrijke risicofactoren voor de ontwikkeling van problemen en het maatschappelijk buitenspel te komen staan van jongeren.

Daarnaast is een verband aangetoond tussen opgroeien in armoede en de schoolprestaties van jeugdigen. Kinderen van ouders met lage inkomens hebben een minder gunstige breinontwikkeling met als gevolg lagere scores op cognitieve testen en minder goede schoolprestaties.³⁸

Vicieuze cirkel

“Sinds vier, misschien vijf jaar bouw ik nu schulden op. Een jaar geleden waren mijn schulden 8.000 euro, nu is het opgelopen tot 10.000 à 12.000 euro. Elke maand ontvang ik wel een brief van het incassobureau en dan stijgt de schuld al snel met sowieso 85 tot 200 euro per brief. De zorgverzekeraar maakt me helemaal gek. Die stuurt vier tot zes brieven in de maand. Het geld dat ik afbetaal is alleen maar voor de rente, waardoor de echte schuld niet afneemt. Daarom ben ik gestopt met betalen.” (jongen, 22 jaar)

Schulden lopen snel op. Jongeren met onbetaalde rekeningen zonder mogelijkheden deze af te betalen, komen al snel in nog slechtere situaties terecht vanwege de grote bedragen waarmee deze rekeningen verhoogd worden voor het versturen van aanmaningen en het inschakelen van incassobureaus. Zelfs als de schuld aanvankelijk nog wel meevalt, kan het bedrag in een korte periode verdubbelen of verdrievoudigen. Zelfs wanneer een afbetalingsregeling is aangegaan, kan het bedrag van de schulden ondertussen nog verder stijgen.

Criminaliteit

Financiële problemen en schulden bij adolescenten en jongvolwassenen houden significant verband met delinquentie.³⁹ Deze relatie blijkt twee kanten op te werken: crimineel gedrag zorgt voor een hoger risico op schulden en financiële problemen vergroten het risico op delinquentie.⁴⁰ Zo lopen jeugdige delinquenten met schulden bijna vijf keer meer kans op recidive dan jongeren zonder schulden.⁴¹

³⁸ Hair, Hanson, Wolfe & Pollak, 2015.

³⁹ Blom et al., 2011; Moffit et al., 2002.

⁴⁰ Hoeve, Jak, Stams & Meeus, 2014.

⁴¹ Dam, van, 2005.

Jongeren die financiële problemen hebben lopen meer risico in de criminaliteit te belanden. Met name schulden die langere tijd aanhouden en hoge bedragen betreffen kunnen leiden tot criminaliteit.⁴² Dit geldt overigens niet voor kortdurende schulden en lage schuldbedragen; die blijken eerder juist te volgen op criminele activiteiten van jongeren. Daarnaast blijken financiële problemen en armoede vaak samen te gaan met andere factoren die een rol spelen in de ontwikkeling van crimineel gedrag zoals problemen in de thuissituatie, op school of in de vriendenkring van jongeren.

⁴² Hoeve, Jak, Stams & Meeus, 2014.

Hoofdstuk 2. Methodiek en werkwijze

Inleiding

Om het ontstaan van financiële problemen bij risicojongeren te voorkomen is het verstandig hen beter voor te lichten over omgaan met geld. In dit hoofdstuk wordt beschreven op welke wijze dit is gebeurd in een praktijkexperiment met financiële voorlichting in het jongerenwerk. Allereerst gaan we in op het principe van intermediaire voorlichting en de opzet van het praktijkexperiment die gebruik maakt van deze ingang naar risicojeugd (§ 1). Daarna staan we stil bij het onderscheid tussen informele voorlichting (§ 2) en thematische voorlichting (§ 3) en de werkvormen, leerervaringen en suggesties die op dit gebied uit het experiment zijn voortgekomen.

§ 1. Intermediaire voorlichting

Uit onderzoek blijkt dat jongeren uit sociaaleconomisch kwetsbare milieus hun informatie vooral oppikken van vertrouwde personen uit hun omgeving die deel uitmaken van hun sociale netwerken in plaats van algemene informatiebronnen als kranten, radio, tv en folders.⁴³ Bij het informeren van deze jongeren over omgaan met geld en schulden zou met dit gegeven rekening moeten worden gehouden. Voorlichting via sleutelfiguren en nabije vertrouwenspersonen is voor hen een meer effectieve vorm van voorlichting dan voorlichting via massamedia. Intermediaire voorlichting sluit meer aan bij de wijze waarop deze jongeren zich via familie, buurtgenoten en vertrouwde professionals als docenten oriënteren op de wereld om hen heen. Massamediale voorlichting raakt hen vaak niet, tenzij die verspreide informatie via de bekende intermediairs wordt gecommuniceerd en bevestigd.

Voor risicojongeren zijn nabije voorzieningen als scholen en jongerencentra uitermate geschikt als doorgeefluik van informatie en voorlichting. Voorlichting over omgaan met geld en schulden zou dan ook van deze kanalen gebruik moeten maken.

Daarnaast zouden ook de meer informele intermediairs zoals positieve rolmodellen uit jongerengroepen, opinieleiders uit buurten en andere

⁴³ Weenig, 1989; Linden, van der, van Rooyen & Guit, 1994; Glas, Veenbaas & Noorda, 1998.

aansprekende voorbeeldfiguren benut moeten worden in het communicatieproces met deze doelgroep.

Een belangrijke eerste stap voor het activeren van de intermediaire keten is het verhogen van het informatiegehalte van deze tussenpersonen door hen te voorzien van de juiste feiten en tips. De aangeboden informatie verspreidt zich dan als het ware op natuurlijke wijze van mond tot mond over de doelgroep.

Een tweede verdergaande stap vormt het inzetten van intermediairs bij gerichte voorlichtingsactiviteiten op scholen, buurthuizen en jongerencentra. Het gaat dan bijvoorbeeld om intermediairs als docenten en jongerenwerkers. Koppeling van jongeren en rolmodellen met ervaringsdeskundigheid aan deze intermediairs vergroot de overtuigingskracht van dit soort voorlichtingsactiviteiten.

Massamediale voorlichting heeft voor buurtjongeren hooguit een aanvullende functie op voorlichting via intermediairs op school en in het jongerenwerk.

Inhoudelijke aandachtspunten

Voorlichting over omgaan met geld en schulden richt zich in de eerste plaats op het overbrengen van kennis en vaardigheden op financieel gebied. Om tot gedragsverandering te komen is dit een belangrijke eerste stap, maar blijkt het ook nodig te zijn aandacht te besteden aan een aantal andere zaken. Het gaat in de eerste plaats om het wapenen van jongeren tegen verleidingen door te trainen op wilskracht en zelfbeheersing.⁴⁴ Daarnaast is het van belang dat jongeren vertrouwen ontwikkelen in hun eigen vermogen om invloed uit te oefenen op hun financiële situatie en leren nadenken over gevolgen van hun gedrag op de lange termijn.

Op basis van deze inzichten uit eerder onderzoek zou voorlichting over omgaan met geld met name gericht moeten zijn op de volgende zaken:

- a) maatschappelijk gangbare erkende vormen van inkomen: werk, bijbaan, uitkering, studiefinanciering, fiscale en andere reductiesystemen voor modale en minder draagkrachtige huishoudens. Ook bekendheid met het niveau en de bedragen van deze inkomensbronnen voor de meest voorkomende laaggeschoolde en middelbaar geschoolde beroepsgroepen;
- b) reguliere kosten van levensonderhoud (eten, kleding, huisvesting, onderwijs, vervoer, vrije tijd);

⁴⁴ Nibud, 2015; Madern & van Gaalen, 2011.

- c) overzicht op en evenwichtig beheren van inkomsten en uitgaven (budgetteren);
- d) de overredingstechnieken van commerciële aanbieders, verkeerde vrienden en groepsdruk en hoe daar weerstand tegen te bieden;
- e) de risico's van schulden en welke leefwijze dat in de hand werkt;
- f) de mogelijkheden van schuldhulpverlening en de noodzaak van directe hulp als zich een eerste schuld aandient.

Jongerenwerk als ingang

Gezien de verhoogde kans op het ontwikkelen van financiële problemen onder jeugd uit sociaaleconomisch kwetsbare milieus is het van belang voorlichting op dit gebied vooral op deze doelgroep te richten. Naast scholen voor VMBO en MBO is het jongerenwerk een belangrijke voorziening die contact heeft met deze categorie jongeren. Gezien de doelstelling van het jongerenwerk om bij te dragen aan de persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling van jeugd, lijkt voorlichting over financiën en schulden goed te passen binnen de taakstelling. De basisgedachte daarachter is dat financiële opvoeding een belangrijk element is in een goede voorbereiding op het maatschappelijk leven dat jeugd te wachten staat. Voorlichting over omgaan met geld zou dan ook onderdeel moeten vormen van het activiteitenprogramma van het jongerenwerk.

De kerntaak van het jongerenwerk in dit kader is de voorlichting zelf. Jongerenwerkers moeten niet zelf aan de slag met de hulpverlening van individuele jongeren met ernstige financiële problemen. Schuldhulpverlening is een vak apart en een dergelijk ingewikkelde en tijdrovende zaak kan beter worden overgelaten aan meer gespecialiseerde voorzieningen. De jongerenwerker moet zich beperken tot voorlichting en actieve verwijzing naar de specialist.

Praktijkexperiment

Om de intermediaire functie van het jongerenwerk met betrekking tot financiële voorlichting aan risicojeugd te benutten en in kaart te brengen wat de effecten hiervan zijn op jeugd, is een praktijkexperiment uitgevoerd in twaalf pilotlocaties. In iedere pilotlocatie heeft een team van jongerenwerkers een training gekregen over financiële voorlichting waarin aandacht is besteed aan achtergronden van schuldenproblematiek onder jongeren, feitelijke informatie over omgaan met geld en rechten en plichten op dit gebied en concrete werkvormen van voorlichting. Op deze trainingsbijeenkomsten is ook een schuldhulpverlener aangeschoven zodat men met elkaar kennis kon maken en zij hun kennis konden delen.

Na de training zijn jongerenwerkers aan de hand van de trainingsmap aan de slag gegaan met het organiseren van financiële voorlichting aan hun doelgroep. Hierbij is onderscheid gemaakt naar informele voorlichting en

thematische voorlichting enerzijds en groepsbijeenkomsten en individuele gesprekken anderzijds.

De voorlichtingsmomenten georganiseerd binnen het praktijkexperiment zijn geëvalueerd op methodiek en effect. In de volgende paragrafen wordt een beschrijving gegeven van de methodische aspecten van informele en thematische voorlichting.

§ 2. Informele voorlichting

Informele voorlichting heeft betrekking op de natuurlijke, informele contactmomenten die er zijn tussen jongeren en jongerenwerkers in de dagelijkse omgang. Tijdens die momenten worden veel signalen opgevangen over hoe het met een jongere gaat. Evenzeer kunnen deze momenten worden benut voor het geven van een tip, uitwisselen van een aanmoediging of voor het uitnodigen tot een meer diepgaand, persoonlijk gesprek. Bij informele voorlichting kan het gaan om een-op-een gesprekken, maar ook om informele gesprekken in een groep. Meestal gaat het in dit laatste geval om een groep van beperkte omvang. Met name discussie in kleine groepen blijkt effectief in het bewerkstelligen van gedragsverandering.⁴⁵

Jongerenwerkers hebben de ervaring dat informele gesprekken, individueel of met een aantal jongeren, in hun dagelijkse werkpraktijk eigenlijk continu aan de orde zijn. Het gaat dan over een scala aan onderwerpen waarbij geld een regelmatig terugkerend thema is. Het is een van de hoofdthema's onder de meer serieuze zaken in het leven.

Er blijken ook veel mogelijkheden te zijn om op een laagdrempelige wijze het onderwerp 'omgaan met geld' aan te kaarten. Een jongerenwerker geeft een voorbeeld:

“Laatst kwam een groepje jongeren het centrum binnen en ik zag dat er één van hen een nieuw Gucci-tasje bij zich had. Dan zeg ik: ‘Hé, mooie tas heb je. Hoeveel kost dat nou? 150 euro?! Heb je daar geld voor dan?’ ‘Ja man, daar werk ik hard voor’, zegt die jongen. En zo ontstond er een gesprekje over dure spullen en of zo’n tasje het geld waard is. Dit soort gesprekjes over geld heb ik zeker wel twee keer in de week met jongeren.”

In dergelijke gesprekken wordt geprobeerd de discussie op gang te brengen en jongeren na te laten denken over de keuzes die zij maken en de

⁴⁵ Oomkes, 2000.

gevolgen die deze keuzes kunnen hebben. In deze gesprekken kan de jongerenwerker hen een duwtje in de goede richting geven, met behulp van logisch redeneren en overtuigingskracht de jongeren op een positieve manier beïnvloeden. Door met hen in gesprek te gaan, hen te adviseren het anders aan te pakken en uit te leggen waarom iets de verkeerde keuze is en negatieve effecten zal hebben, kan bewustwording en gedragsverandering plaatsvinden.

Zeker het voeren van individuele gesprekken met jongeren biedt de mogelijkheid om meer de diepte in te gaan en zo een persoonlijk niveau te bereiken. Afhankelijk van de sfeer in een groep, is dit tijdens een groepsvoorlichting meer of minder mogelijk. Dit heeft ook te maken met de schaamte die er dikwijls heerst rondom het thema schulden. Jongeren zijn soms bang dat hun status in de groep beschadigd raakt als zij toegeven financiële problemen te hebben.

Persoonlijke gesprekken

Met deze informele manier van voorlichten kan het thema van omgaan met geld vaak niet meer dan oppervlakkig worden aangekaart. Het gaat niet de diepte in. Als er aanwijzingen zijn dat jongeren te kampen hebben met ernstige financiële problemen, is een meer persoonlijk, diepgaander gesprek raadzaam.

Binnen het jongerenwerk zijn er altijd wel momenten om even een-op-een contact te hebben. Bijvoorbeeld het “deur-moment” als een jongere blijft hangen en moeite heeft om vanuit het veilige jongerencentrum weer de realiteit in te stappen. Op zo’n moment van dralen kan de jongerenwerker een jongere even apart nemen en is er een goed aanknopingspunt om een gesprek te starten. Andere typische momenten hiervoor zijn: tijdens het roken buiten of als iemand even alleen op de bank of aan de bar zit. Soms komen jongeren te vroeg en geven ze op die manier aan dat ze het ergens over willen hebben. Onderweg in de auto of terwijl je bezig bent in de keuken, zijn ook goede momenten voor een gesprek. Het gesprek heeft dan een minder officieel karakter maar biedt veel mogelijkheden om serieuze onderwerpen te bespreken.

Bij zo’n individueel gesprek is het niet perse nodig om vooraf doelen te stellen. Dit is afhankelijk van wat een jongere kwijt wil. Dit betekent echter niet dat er geen voorbereiding op een dergelijk gesprek nodig is. Het is essentieel dat de jongerenwerker weet wat hij voor een jongere kan betekenen en hoe er gevolg kan worden gegeven aan de problemen die in het gesprek zijn benoemd. Als je daar informatie over hebt, kan je ook makkelijker het gesprek aangaan omdat je weet wat je de jongere te bieden

hebt. Daarom is het van belang om goed op de hoogte te zijn van mogelijkheden voor hulp.

§ 3. Thematische voorlichting

Naast de hierboven beschreven informele voorlichting, bestaat de werkvorm thematische voorlichting. Daarbij gaat het om een speciaal georganiseerde bijeenkomst met een duidelijk programma waarvoor iedereen nadrukkelijk wordt uitgenodigd.

In de praktijk van het jongerenwerk blijkt dat deze thematische voorlichtingsbijeenkomsten alleen werken als er een acute aanleiding is met een motiverende uitwerking op de doelgroep. Menig jongerenwerker heeft meegemaakt dat een serieus geplande voorlichtingsbijeenkomst is mislukt omdat het onderwerp niet leefde en er bijna niemand van de doelgroep kwam opdagen.

Een goede aanleiding voor het organiseren van een voorlichtingsbijeenkomst is een incident. Er moet iets ergs gebeurd zijn of iets bijzonders aan de hand zijn met iemand uit de doelgroep willen jongeren geneigd zijn naar een officiële bijeenkomst te gaan. Zodra zich zo'n noodsituatie voordoet, moet de jongerenwerker direct handelen en zo snel mogelijk een voorlichtingsbijeenkomst kunnen regelen. Dan is het zaak een voorlichtingsprogramma op de plank te hebben liggen dat direct kan worden uitgevoerd.

Aansluiten op de actualiteit kan ook betekenen dat je de voorlichting organiseert in een periode of op een typisch moment dat een onderwerp extra onder de aandacht van jongeren komt te staan. Wat betreft omgaan met geld is dit bijvoorbeeld de periode voor de zomer, als veel jongeren nadenken over vakantie en de kosten die dat met zich meebrengt of op zoek zijn naar een bijbaan.

Binnen het praktijkexperiment is veel geëxperimenteerd met thematische groepsvoorlichting. Er is ervaring opgebouwd met verschillende type werkvormen en er is veel geleerd met betrekking tot de opzet en uitvoering in het algemeen. In deze paragraaf volgen dan ook de belangrijkste leerervaringen.

Voorbereiding

Op een deel van de locaties is in de organisatie van de voorlichtingsbijeenkomsten onderscheid gemaakt naar de categorieën tieners, meisjes en oudere jongens, al naar gelang dit relevant was binnen de doelgroep.

Van groot belang is gebleken dat een jongerenwerker zijn eigen draai geeft aan de voorlichting en een werkvorm kiest die prettig voelt en op die manier direct vertrouwd raakt met het onderwerp. Meer achtergrondinformatie verzamelen en inlezen over de problematiek is dan ook essentieel.

Wat zijn de knelpunten bij jongeren en schulden, welke valkuilen komen zij tegen? In het praktijkexperiment is deze kennis verworven tijdens de training van jongerenwerkers. Informatie over jongeren en schulden is ook te vinden in Hoofdstuk 1 van dit rapport.

Daarnaast is het verstandig een contactpersoon in te schakelen die expert is op het thema waar de voorlichting over gaat. Wat betreft omgaan met geld is dit in de meeste gevallen een schuldhelpverlener, maar het kan bijvoorbeeld ook gaan om een budgetcoach van maatschappelijk werk. Deze expert kan vooraf worden geraadpleegd, zodat de jongerenwerker vragen kan stellen en meer achtergrondinformatie kan opdoen, maar ook tijdens de bijeenkomst zelf aanwezig zijn, zodat jongeren direct een antwoord kunnen krijgen, mochten er specifieke vragen van hun kant zijn.

Werving

Expliciete aandacht moet besteed worden aan de werving. Veel jongerenwerkers hebben aangegeven dat het lastig is jongeren te enthousiasmeren om deel te nemen aan een voorlichtingsbijeenkomst over omgaan met geld. In ieder geval is duidelijk geworden dat de vertrouwensband tussen de jongeren en de jongerenwerker onontbeerlijk is om jongeren over te halen tot deelname. De werkers die erin zijn geslaagd een behoorlijke groep te betrekken bij de voorlichting geven aan dat vanwege de band die je al met de jongeren hebt opgebouwd, zij wel geneigd zijn om voor jou als jongerenwerker naar een voorlichting te komen. Daarnaast moet je ook goed benoemen waar het over gaat en waarom het voor hen belangrijk is. Als je als jongerenwerker achter je activiteit staat en vertrouwen hebt dat het aanslaat, lukt het je ook om dit op een positieve manier op de jongeren over te brengen.

In alle gevallen van een grote opkomst zijn jongeren persoonlijk benaderd over de voorlichting, vaak ongeveer een week van tevoren en op de dag van de voorlichting zelf nogmaals.

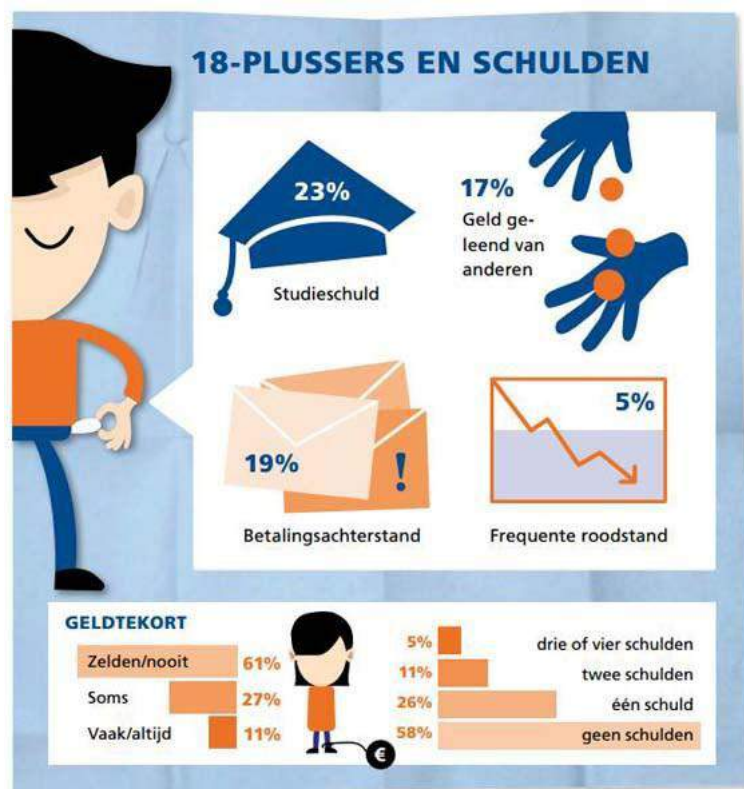
“Ik heb gewoon tegen de jongens gezegd: vrijdagavond gaan we een activiteit doen over omgaan met geld. Ik ben ook altijd duidelijk: we hebben leuke activiteiten en meer serieuze onderwerpen, je doet met allebei mee, klaar. Als je hier duidelijk in bent en je hebt een goede band met ze, ze respecteren je, dan komt het goed, dan komen ze wel. En je zag het: er waren bijna dertig jongens aanwezig.”

- Jongerenwerker

In meerdere gevallen hebben jongeren gezegd geen voorlichting nodig te hebben, het gaat allemaal wel goed zoals het gaat. Maar als de jongerenwerker dan het gesprek doorzette bleken zij vol te zitten met vragen over geldzaken. Het is dan ook belangrijk standvastig te blijven en desnoods op een ander moment op het onderwerp terug te komen. Zoals in de vorige paragraaf ook al is aangeduid, er zijn vaak veel aanknopingspunten om een gesprek aan te gaan over omgaan met geld.

Werkvormen

In totaal zijn zeker 17 thematische bijeenkomsten georganiseerd waarin verschillende werkvormen zijn gehanteerd. Een aantal van deze werkvormen worden hieronder beschreven. Een uitgebreide handleiding is te vinden in Bijlage 1.

Quiz

Het houden van een quiz is een zeer geslaagde werkvorm gebleken. In sommige gevallen is gekozen om het competitieve element extra aan te wakkeren door een beloning voor de winnaars uit te loven, maar in andere gevallen is er zonder beloning gewerkt. Beiden werkwijzen zijn succesvol geweest.

Kennisvragen en meer luchtige, grappige vragen werden gecombineerd. Soms werd meteen stilgestaan bij de antwoorden en in andere gevallen pas op het eind. Een combinatie van meerkeuzevragen via een Powerpoint presentatie en waar/niet waar vragen met behulp van groene en rode kaarten, sloeg erg aan.

Over de streep

Een andere werkvorm die meerdere malen is uitgevoerd is 'Over de streep'. Bij deze oefening werd gewerkt met stellingen. Na het oplezen van een stelling konden de jongeren kiezen of zij het er wel of niet mee eens waren. Jongeren die het eens waren met de stelling gingen aan de ene kant van de streep staan en degenen die het niet eens waren met de stelling aan de andere kant. Vervolgens werd een aantal van hen gevraagd naar de reden van hun keuze en hun eigen ervaringen. 'Over de streep' is een actieve werkvorm waarbij de twee groepen elkaar moeten overtuigen van hun standpunt. Deze oefening brengt veel gesprek op gang.

Stellingen/debat

Net als bij de werkvorm 'Over de streep' kan ook op een meer reguliere manier gedebatteerd worden over stellingen omtrent geld en schulden. Wanneer er een levendige discussie op gang komt, lijken jongeren toch het meest effectief met het onderwerp bezig te zijn en veel informatie op te pikken.

Belangrijk is stellingen te bedenken die aansluiten bij wat er onder jongeren leeft. Een idee kan zijn samen met een kleiner groepje jongeren onderwerpen te bedenken en de stellingen te formuleren. Een paar thema's zijn 'hot items' gebleken: uiterlijk en merkkleding, op jezelf wonen, onderling lenen en bij de jongere doelgroep ook het onderwerp zakgeld.

"Het gebruik van stellingen werkte erg goed. Het zorgde voor betrokkenheid onder de jongeren. Een stelling prikkelt ze, zeker als hij een beetje pittig is geformuleerd, dan gaat het borrelen en ben je eerder geneigd om je mening te geven in het openbaar."

- Jongerenwerkster

Kwartetspel

Bij verschillende georganiseerde voorlichtingsactiviteiten voor tieners is gebruik gemaakt van een kwartetspel over het thema geld. Op sommige onderwerpen binnen het kwartetspel werd dan ingehaakt en een kort gesprek aangeknoopt over hoe dat bij de jongeren zelf ging en wat het verstandigst zou zijn en waarom.

Begroting opstellen

Een andere werkvorm die heel geslaagd is gebleken, is het opstellen van een begroting rondom het thema ‘op jezelf wonen’. Met een groepje jongeren worden de maandelijkse kosten per categorie geschat; dus bijvoorbeeld 400 euro voor de huur van een kamer, 100 euro per maand aan boodschappen, etc. Zo wordt iedere categorie langsgegaan en kom je uiteindelijk uit op een totaalbedrag. Bij de georganiseerde bijeenkomst bleek het bedrag veel hoger te liggen dan wat de jongeren op dat moment aan inkomsten hadden. Vervolgens zijn zij, om de begroting kloppend te maken met hun maandelijkse inkomen, gezamenlijk gaan schrappen op basis van de vraag: wat is luxe en wat is echt noodzakelijk?

Film met discussie

Er zijn verschillende films waarin het thema schulden en geldgebrek op uiteenlopende manieren aan de orde komt. Je kunt denken aan *The Pursuit of Happyness* (Will Smith), *Get Rich or Die Tryin* (50 Cent), maar ook het tv-programma *Buch in de Bajes* biedt aanknopingspunten om over de gevolgen van schulden te praten. Om het onderwerp duidelijk aan de orde te stellen is het belangrijk niet alleen de film te laten zien maar er ook actief mee aan de slag te gaan. Dit kan bijvoorbeeld door voorafgaand de film in te leiden en na afloop de discussie aan te gaan over er wat de hoofdpersoon is overkomen en dit op het leven van de jongeren zelf te betrekken. Hoe gaan zij met hun geld om? Wat kan je doen om te voorkomen dat je in een schuldensituatie terecht komt? Een dergelijke discussie kan weer aan de hand van stellingen plaatsvinden, maar het kan ook in de vorm van een gesprek.

Toepassing

Uit het voorgaande blijkt dat meerdere type werkvormen succesvol zijn gebleken. Het combineren van verschillende spelvormen of de voorlichting koppelen aan een andere, meer recreatieve activiteit is ook mogelijk. Zo is het idee geopperd om een discussie over omgaan met geld op te zetten voorafgaand aan het “Wijkrestaurant” waar veel jongeren, ouders en buurtbewoners op af komen. Op die manier kan een meer serieus onderwerp op een gezellige manier worden afgesloten met een gezamenlijke maaltijd.

Uit ervaring met de voorlichtingsactiviteiten blijkt dat jongeren vaak concrete vragen hebben. Bijvoorbeeld: “*Wat kost het om op jezelf te wonen?*” of “*Hoeveel ga je verdienen na een MBO opleiding?*”. Dit zijn vragen die jongeren bezighouden en het is belangrijk hierop voorbereid te zijn door je als jongerenwerker in te lezen. Op die manier kan aan jongeren direct informatie worden verschaft. Het is op zo’n moment interessant jongeren voor te houden welke keuzes ze kunnen maken en hen alternatieven aan te reiken. Neem bijvoorbeeld de vraag “*Hoeveel geld geef je uit aan boodschappen?*”. Je kunt dan een gemiddeld bedrag noemen, maar je kunt hen ook de keuze voorhouden voedingsmiddelen van een A-merk of een goedkopere variant aan te schaffen en hoeveel kosten het kan besparen om voor het goedkopere merk te kiezen.

Hoofdstuk 3. Voorlichting in de praktijk

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een drietal casussen een beeld geschetst van hoe financiële voorlichting in het jongerenwerk er in de praktijk uit kan zien. Allereerst beschrijven we de ervaringen van een jongerenwerker met de oefening ‘Over de streep’ (§ 1). Daarna volgt een praktijkvoorbeeld over voorlichting in een jongerencentrum met schuldhulpverleners. Afgesloten wordt met de beschrijving van een geld-quiz (§ 3).

§ 1. Over de streep

De jongerenwerker van jongerencentrum “Chillroom” signaleert bij zijn doelgroep dat er veel geld wordt uitgegeven aan spullen als kleding en telefoons. Van een aantal jongeren weet hij dat zij geldproblemen hebben. Na deel te hebben genomen aan een training ‘Financiële voorlichting in het jongerenwerk’ besluit hij dan ook een bijeenkomst voor de jongeren te organiseren om te praten over hoe je verstandig om moet gaan met geld en schulden. Met zijn maandagavondgroep spreekt hij dan ook af dat ze het die week daarna over geld gaan hebben.

Aftrap

Er zijn ongeveer 20 jongeren aanwezig, 7 meisjes en 13 jongens van 18-24 jaar. De aftrap van de voorlichting begint met een verhaal over de situatie van jongeren die financieel wangedrag vertonen: wat zijn de gevolgen hiervan? En hoe kunnen deze gevolgen voorkomen worden?

De jongerenwerker start met uitleg over de “Over de streep”-methode: *“Het werkt zo: ik ga jullie een aantal vragen stellen, en als je antwoord ‘ja’ is, dan ga je links van de streep staan, als je antwoord ‘nee’ is, dan ga je rechts van de streep staan. Er zijn geen goede of foute antwoorden, geef gewoon je mening, oké? Dan wil ik graag nog één afspraak met jullie maken ... Laten we allemaal eerlijk zijn vanavond over onze situatie.”*

De jongeren stemmen hier mee in.

Geld lenen

Vervolgens start de jongerenwerker met de vragenlijst.⁴⁶ De eerste vraag luidt: heb je wel eens geleend? Dit breekt het ijs, de jongeren moeten lachen en er ontstaat direct een bijzondere sfeer in de groep. Veel jongeren hebben wel eens geleend en gaan dan ook links van de streep staan. Dan volgt de vraag: heb je dit ook terugbetaald? Meteen ontstaat er een serieuze discussie: jongeren die vinden dat je altijd moet terugbetalen en anderen die menen dat dit niet hoeft want zo leen je over en weer. Een aantal jongeren zegt dat mensen die hogere bedragen lenen en dit bij meerdere partijen doen, het geld niet terugbetalen. Met deze jongeren verdwijnt dan ook uiteindelijk de vriendschap. Het is vervelend te moeten vragen naar geld dat je nog krijgt van vrienden. Sommige jongeren geven aan dat ze na zo'n ervaring niet meer uitlenen, daar komt alleen maar rottigheid van.

Schulden

Bij de algemene vragen over waarom jongeren geld lenen en welke problemen dit kan geven komen er allerlei verhalen op tafel. Jongeren delen hun persoonlijke situatie met de groep. Iemand heeft teveel gekocht en schulden bij postorderbedrijven. De ouders lossen zijn schuld nu af, maar hij moet dit wel weer afbetalen aan zijn ouders. Het voordeel is wel dat de schuld nu in ieder geval niet meer verder op kan lopen door rente en boetes.

De groep is het erover eens dat schulden voornamelijk ontstaan door het kopen van luxe, dure spullen. Op de een of andere manier hebben jongeren ook het gevoel dat zij haast 'gedwongen' zijn een jas van € 700 te kopen, dat dit moet om erbij te horen.

Daarnaast hebben voornamelijk jongens ook schulden door boetes en een achterstand in het betalen van hun zorgverzekering.

Veel jongeren herkennen de methode van het ene gat met het andere vullen, waardoor uiteindelijk de schulden oplopen. De studiefinanciering en zorgtoeslag wordt direct gepind op de dag dat het op hun rekening staat. Zo heb je het vrij te besteden in plaats van dat het naar onbetaalde rekeningen gaat. Het wordt niet gezien als vergoeding voor je studie of zorgverzekering, maar als een bron van inkomsten; een uitkering om in je behoeften te voorzien.

Dan vraagt de jongerenwerker wie van de jongeren spaart. Het antwoord is niemand. Wat er binnen komt, gaat meteen op.

⁴⁶ Zie het voorbeeld zoals behandeld in Bijlage 1.

Ervaringsdeskundige

Een van de aanwezige jongens geeft aan ernstige schulden te hebben gehad van bijna €4.000. Hij kreeg te maken met verhoging van de schulden, boetes op boetes. Hij maakte zijn post ook niet meer open. Hij wilde pertinent niet naar de schuldhelpverlening en koos ervoor zelf de schuldeisers te bellen en open kaart te spelen. Uiteindelijk heeft hij op deze manier een afbetalingsregeling kunnen realiseren.

Oplossingen

Tot slot vraagt de jongerenwerker de groep ook naar oplossingen. Hoe kun je nou voorkomen om in de schulden te raken? En hoe moet je ermee omgaan als het al zover is gekomen? De jongeren noemen de volgende oplossingen:

- Schulden niet laten opstapelen, dan gaat het zo hard dat de problemen niet te overzien worden.
- Geld apart zetten.
- Bij de belastingdienst aanvragen dat de zorgtoeslag rechtstreeks naar de verzekering gaat zodat je het geld niet ergens anders voor kan gebruiken.
- Verleidingen om dure spullen te kopen en te lenen beperken.
- Je uitgaven laten controleren door een oudere zus of broer.
- Als je eenmaal schulden hebt: contact opnemen met schuldeisers en zelf een regeling met hen treffen.

Evaluatie

Het was een levendige bijeenkomst die een half uur uitliep, ondanks dat jongeren naar voetbaltraining moesten zijn ze gebleven om de discussie af te ronden. De vragenlijst met de “over de streep”- methode bleek een goede formule te zijn. Doordat jongeren moesten staan en per vraag wisselden van antwoord en dus hun plek in de ruimte, ontstond een actieve houding.

Een jongerenwerker die de jongeren goed kent, kan rechtstreeks met ze praten. Er is een vertrouwelijke en open sfeer waardoor de groep eerlijk kon zijn. Jongeren die “uit de kast” komen met hun schuldensituatie dragen alleen nog maar meer bij aan die bespreekbaarheid. Eigenlijk is dit onbedoeld het inzetten van ervaringsdeskundigen.

§ 2. Voorlichting met schuldhulpverleners

Het jongerencentrum staat in een wijk waar veel jongeren wonen die het financieel gezien niet goed op orde hebben. De jongerenwerker vindt het dan ook belangrijk zijn jongeren goed voor te bereiden op dit gebied. Ook zij krijgen als ze 18 jaar worden grote financiële verantwoordelijkheden waar ze nu nog weinig weet van hebben. Hij besluit een bijeenkomst te organiseren om hen hierover voor te lichten en het gesprek over omgaan met geld op gang te brengen. In zijn werk heeft hij al vaker contact gehad met medewerkers van schuldhulpverlening voor jongeren. Samen met een aantal van hen gaat hij om tafel om te bespreken hoe ze de voorlichting het beste kunnen aanpakken. Het is belangrijk het zo laagdrempelig mogelijk te houden. Allerlei poespas is niet nodig, gewoon een gesprek beginnen en de jongeren ook zelf aan het woord laten. Daarom spreken ze af dat de medewerkers van schuldhulpverlening kort iets vertellen over wat ze tegenkomen in hun werk, de grootste valkuilen voor jongeren om in schulden terecht te komen en de lange weg die je moet bewandelen om er vervolgens weer uit te komen. Daarna zullen ze via stellingen de discussie bij de jongeren op gang brengen over geldzaken.

De bijeenkomst

In de grootste ruimte van het jongerenwerk staat een ruime hoeveelheid stoelen klaar. Zouden die allemaal gevuld worden? Op zo'n voorlichtingsbijeenkomst komt toch geen kip?

Niets blijkt minder waar, een grote groep jongens met hippe sportschoenen en bontkragen loopt de ruimte in. Uiteindelijk zijn er ruim dertig jongeren aanwezig. Er is dan ook flink wat rumoer in de zaal, maar er hangt ook een sfeer van nieuwsgierigheid naar wat er gebeuren gaat. Zeker als de schuldhulpverleners binnen komen, is de interesse van de jongens gewekt.

Jongeren in de schulden

Een van de schuldhulpverleners start de bijeenkomst met te vertellen over het werk dat zij doet en hoe het komt dat mensen in de schulden raken. Ze geeft aan dat veel jongeren niet voorbereid zijn op de verantwoordelijkheden die zij krijgen als ze achttien jaar worden. Dat zij maandelijks hun zorgverzekering moeten betalen bijvoorbeeld en dat ze voor het ontvangen van studiefinanciering ook een prestatie moeten leveren, hun opleiding serieus moeten volgen omdat zij de toelage anders moeten terugbetalen. Ondanks wat onderbrekingen, komt het verhaal wel aan bij de jongeren, het zijn dingen waar ze niet allemaal over na hebben gedacht.

Debat

Dan wordt het volgende onderdeel geïntroduceerd: stellingen. De groep wordt in tweeën gesplitst en bij iedere stelling moet één groep argumenten voor de stelling bedenken en één groep argumenten tegen.

Een van de stellingen luidt: “een zorgverzekering hoef je alleen te betalen als je vaak naar de dokter gaat”. De groep tegen de stelling geeft aan dat je ook een ongeluk kan krijgen of onverwachts ziek kan worden en dan heb je de zorgverzekering ook nodig. De groep die vóór is, geeft aan dat het wel eerlijker zou zijn als iemand die vaak naar de dokter gaat iets meer betaalt dan iemand die nooit naar de dokter gaat. In de discussie wordt ook aangekaart dat je zorgtoeslag ontvangt en dat dit bedoeld is om je zorgverzekering van te betalen. De jongens weten wat een basisverzekering kost en een deel weet ook hoeveel zorgtoeslag je ontvangt. Er wordt besproken dat er dus ook een deel overblijft dat je zelf moet betalen.

“Meisjes vallen alleen op mannen met geld”

De volgende stelling luidt: “Meisjes vallen alleen op mannen met geld”. Dit levert flink wat reacties op, er wordt luid gelachen en het klinkt door de zaal: “Ja man, het zijn allemaal golddiggers!”. Maar daarna komt er ook een serieus gesprek op gang, de jongens zijn geprikkeld om te reageren. Een aantal van hen zegt dat het er meer om gaat dat je er verzorgd uitziet dan dat je perse dure merkkleding moet dragen. Een van de wat oudere jongens geeft aan dat jongens alleen maar denken dat meisjes te imponeren zijn met geld en dat zij daarom dure spullen kopen om mee te pronken, maar dat dit voor de meeste meisjes niet nodig is. Er wordt ook opgemerkt dat het niet alleen om meisjes gaat, maar ook omdat je niet voor gek wilt staan bij je vrienden. Je vrienden lachen je ook uit als je met goedkope kleding aankomt.

Salaris en hypotheek

Richting het einde van de bijeenkomst ontstaat er een discussie over hypotheek en salarissen. De jongeren willen graag weten wat je maandsalaris wordt bij verschillende beroepen en opleidingen. De schuldhulpverleners hebben hier een kort overzicht van. Een deel van de jongeren lijkt geen realistisch beeld te hebben over wat je met een fulltime baan op MBO niveau kan verdienen. Daarnaast wordt ook de link gelegd met een hypotheek die je bij een dergelijk salaris kan krijgen. Het blijkt dat het moeilijk is om een hypotheek te krijgen. Hier wordt door de schuldhulpverleners ook aangekaart dat je sowieso geen hypotheek kunt krijgen als je schulden hebt of hebt gehad in het recente verleden. Schulden maken heeft dus grote gevolgen, ook voor je toekomst. De schuldhulpverlener:

“op je 18e denk je misschien, schijf aan die schulden, nu kan ik die nieuwe Nickelson jas ten minste kopen. Maar als je op je 25e wil trouwen en een huis wil kopen voor jou en je vrouw, dan kan je het vergeten als je schulden nog niet zijn afbetaald. Dan heb je wel erg veel op het spel gezet.”

Na deze opmerking valt het even stil. De boodschap komt bij de jongeren binnen en na deze uitsmijter wordt er serieus nagepraat. Een deel van de jongeren dromt om de schuldhelpverleners heen om vragen te kunnen stellen. Ze bedanken hen voor de bijeenkomst.

§ 3. Geldquiz

Twee jongerenwerkers zijn bezig met de voorbereidingen voor een financiële voorlichtingsbijeenkomst. Ze hebben bij de doelgroep gesignaleerd dat er meerdere jongeren risicovol gedrag vertonen als het gaat om hun financiën. Zij hebben te weinig besef van de waarde van geld en hun uitgavenpatroon zal als ze op eigen benen moeten staan niet te handhaven zijn. De jongerenwerkers vinden dat het tijd is om een keer uitvoerig stil te staan bij een aantal financiële kwesties.

Voorbereiding

Om het aantrekkelijk te maken voor de jongeren is ervoor gekozen de voorlichting in de vorm van een quiz te gieten. Op die manier kan spelenderwijs een gezondere financiële moraal worden overgedragen. De jongerenwerkers vinden het belangrijk hen meer bewustzijn van de gevolgen van schulden bij te brengen en hun kennis over omgaan met geld te vergroten.

Bij een cursus financiële voorlichting in het jongerenwerk hebben zij een informatiemap gekregen die ze gebruiken als naslagwerk en inspiratiebron voor het opzetten van een voorlichtingsactiviteit. Daarnaast verzamelen ze extra informatie via internet over het onderwerp jongeren en financiën.

Vervolgens maken ze met behulp van PowerPoint een quiz die bestaat uit verschillende onderdelen:

- Meerkeuzevragen
- Ja/nee-vragen
- Open vragen
- Stellingen met een waar/niet waar keuzemogelijkheid

Om de quiz zowel leuk als leerzaam te houden, hebben de jongerenwerkers ervoor gekozen serieuze vragen en grappige vragen af te wisselen. Er zitten ook muziekfragmenten bij waar vragen over beantwoord moeten worden. Om jongeren nog extra tot deelname te bewegen is ook besloten de winnaars van de quiz te belonen met een bioscoopbon. De activiteit wordt gepromoot door jongeren persoonlijk uit te nodigen en via posters en flyers onder de aandacht te brengen.

Dinsdagavond 19.00u

Na alle voorbereidingen is de avond van de quiz gearriveerd. Het is dinsdagavond, 19.00u en langzaamaan druppelen er wat jongeren het jongerencentrum binnen. Zij komen vaak op dinsdagavond langs in de inloopruijnte en zijn allemaal uitgenodigd voor de quiz vanavond. Er is een beamer neergezet, gericht op het scherm waar de quizvragen op geprojecteerd kunnen worden. De geluidsinstallatie staat klaar voor de muziekfragmenten en op iedere tafel ligt een antwoordformulier.

Inmiddels is er een behoorlijk aantal jongeren aanwezig en na een sigaretje wordt iedereen gevraagd naar binnen te komen. Een van de jongerenwerkers legt kort uit wat de bedoeling is van de avond en introduceert

natuurlijk ook de prijs. Daarna splitst de groep zich op om in subgroepjes om de quizvragen te beantwoorden. “Wij hebben Lara, wij gaan sowieso winnen want zij doet havo!”, roept een van de jongens.

Start

Dan start de quiz en wordt het een tikkeltje serieuzer. De eerste vraag luidt: “Wat is een begroting”. Er klinkt flink wat geroezemoes en alle jongeren zijn enorm in twijfel over het goede antwoord en hoe ze dit moeten omschrijven. Ook de volgende vragen over kennis van financiën, geld en schulden vinden de jongeren erg lastig. “Het lijkt wel economie!”, klinkt er door de inloopruimte. Maar alle groepjes doen serieus mee en onderling wordt er veel gesproken over wat het juiste antwoord zou zijn.

Dan wordt een muziekfragment ingezet: “I need a dollar dollar, a dollar is what I need” en de jongeren moeten raden om welk liedje het gaat. Ook is er een vraag over de film ‘The pursuit of happiness’ van Will Smith waarin hij dakloos raakt vanwege geldproblemen.

Waar of niet waar?

Als laatste onderdeel volgt een ronde met waar/niet waar stellingen. Alle jongeren die meedoen (13 in totaal) krijgen een rode en een groene kaart. Iedereen moet gaan staan en de eerste stelling verschijnt op het scherm: ‘Als je rood staat bij de bank, hoef je daar geen rente over te betalen’. De jongeren die denken dat de stelling waar is, houden hun groene kaart in de lucht en de jongeren die denken dat de stelling niet waar is, houden hun rode kaart in de lucht. Een grote groep jongeren valt direct af omdat zij dachten dat je inderdaad geen rente hoefde te betalen over het geld dat je rood staat bij de bank. Zij hadden het antwoord fout en moeten gaan zitten. Zo wordt het spel doorgespeeld tot er nog één deelnemer over is. Zijn groepje krijgt een extra punt.

Prijsuitreiking

De quiz is afgerond en een van de jongerenwerkers trekt zich terug om de antwoorden na te kijken. Ondertussen vullen de jongeren een evaluatie-formulier in over de voorlichtingsactiviteit: wat vonden ze ervan en wat hebben ze ervan geleerd?

Als de jongerenwerker terugkomt is iedereen erg benieuwd wie de winnaars zijn: “Kom maar hier met die bioscoopbon!”, “Wij hebben sowieso niet gewonnen, die vragen waren super moeilijk man”. Dan komt de jongerenwerker met de uitslag:

“Op nummer 3 met een score van 24 punten staat het groepje van Jorim, Micheal, Bas en Jay.” Er wordt flink geklapt en gefloten. “Op nummer 2, met een puntenaantal van 26, net iets hoger dan de nummer 3, komt het groepje van Lisa, Myrthe en Dylan!” Opnieuw volgt flink geklap, maar het is nog wel spannend welke van de twee overgebleven groepjes nu nummer 1 is geworden en de bioscoopbonnen in de wacht gaat slepen.

“En dan de grote winnaars van vanavond, met een score van maar liefst 31 punten ... het groepje van Casper, Lara en Victor!”. Onder luid applaus halen de winnaars hun prijs binnen. “Zie je wel, omdat ze havo doet!”, klinkt er uit het publiek.

Hoe nu verder?

De jongerenwerkers hebben gemerkt dat ze in de periode na de quiz regelmatig vragen hebben gekregen van individuele jongeren over financiën. Het is dan ook een onderwerp waar ze vaker voorlichting over willen gaan geven. Het is nu bespreekbaar gemaakt onder de jongeren en ze weten de jongerenwerkers te vinden als er iets aan de hand is op het gebied van financiën. Op de planning staat om de komende periode weer een activiteit te organiseren over omgaan met geld. Een aantal jongeren hebben plannen om zelfstandige woonruimte te zoeken, een activiteit die voor jongeren nu dan ook interessant zou zijn om aan te bieden, is bijvoorbeeld het invullen van een huishoudboekje om uit te zoeken hoeveel het kost om op jezelf te wonen.

Hoofdstuk 4. Resultaten en effecten

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de resultaten die het praktijk-experiment ‘Je geld en je toekomst’ heeft opgeleverd. Allereerst worden de uitkomsten uit de enquête onder jongeren gepresenteerd (§ 1) om daarna de bevindingen uit observaties van de voorlichtingsbijeenkomsten en evaluatieve interviews met jongerenwerkers te bespreken (§ 2). Het hoofdstuk wordt afgesloten met conclusies (§ 3).

§ 1. Resultaten enquête

Onder deelnemers van de themabijeenkomsten en andere voorlichtingsactiviteiten is een enquête verspreid waarbij zij een deel van de vragen voorafgaand aan de voorlichting invulden en een aantal vragen achteraf beantwoordden. Het ging om een combinatie van meerkeuzevragen en open vragen.

1. Respondenten

In totaal hebben 125 jongeren de enquête ingevuld. Ruim een derde valt in de leeftijdscategorie 9-14 jaar (38%) en bijna twee derde is 15 jaar of ouder (62%). Het gaat om 45 meisjes en 74 jongens, 6 jongeren hebben hun geslacht niet ingevuld. Van hen volgt bijna iedereen een opleiding (86%) waarvan het merendeel op VMBO of MBO niveau (64%), ongeveer een vijfde op havo/vwo of HBO niveau (22%) en een klein deel volgt ander onderwijs (14%).

2. Achtergronden

Inkomsten

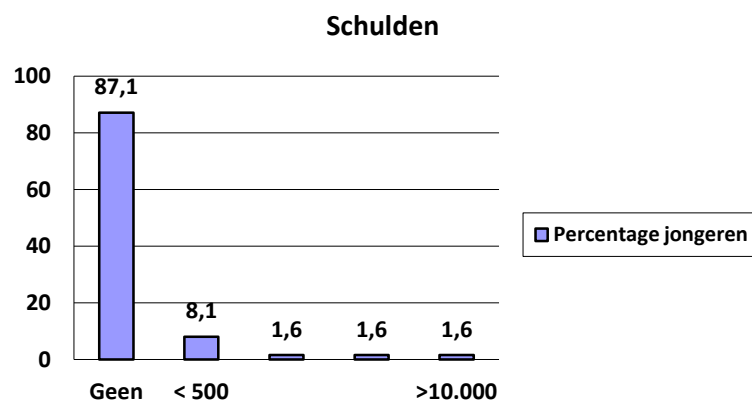
Van de jongeren die de enquête hebben ingevuld heeft 45 procent een bijbaan. Ruim 10 procent heeft een vaste baan en de overige 45 procent heeft geen inkomsten uit werk. Een groot deel van deze laatste categorie is jonger dan 15 jaar.

Slechts 12 procent van de jongeren geeft aan geen inkomsten te hebben. De rest ontvangt inkomsten uit zakgeld (52%), bijbaan (38.4%), vaste baan (8.8%), studiefinanciering (8%), stage (6.4%) of een uitkering (1.6%).

Schulden

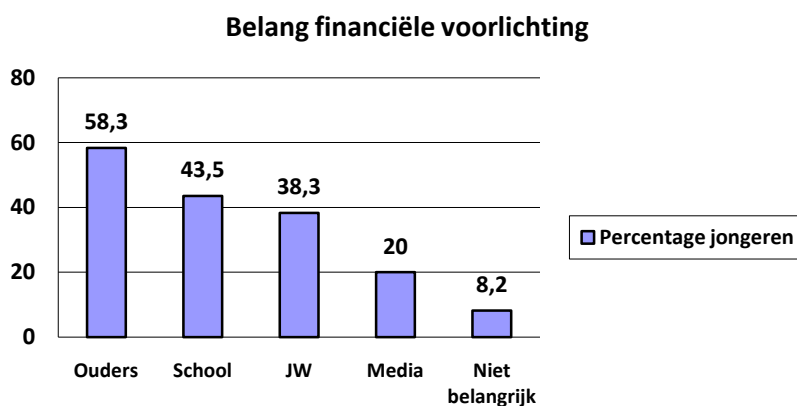
In de enquête is ook gevraagd in hoeverre jongeren schulden hebben. Dit bleek bij 12.9 procent van de jongeren aan de orde te zijn. In ruim de helft van de gevallen gaat het om een schuld onder de 500 euro. Bij de andere jongeren gaat het om een schuld tussen de 500 en 10.000 euro, in één geval is er sprake van een schuld van meer dan 10.000 euro. Het overgrote deel van de jongeren (87.1%) geeft aan geen schulden te hebben. Deze resultaten zijn weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1. Schulden onder jongeren.

3. Effecten

Na afloop van de voorlichtingsactiviteit geeft 91.8 procent van de jongeren aan voorlichting over geld erg belangrijk te vinden.

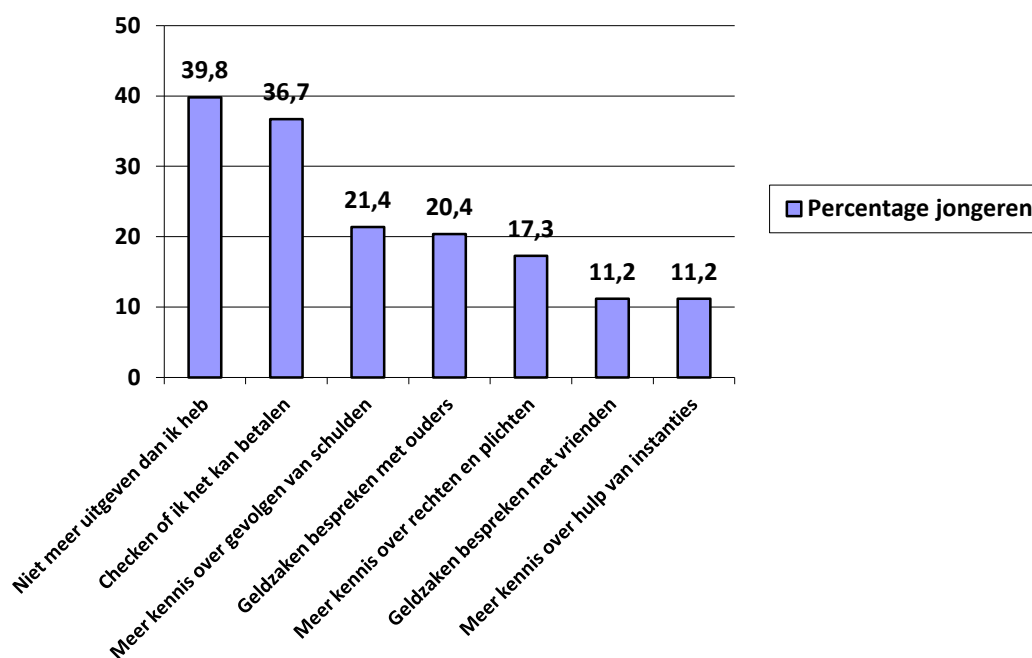

Figuur 2. "Is voorlichting over geld voor jongeren belangrijk en door wie?"

De jongeren vinden voornamelijk dat op dit gebied een taak voor ouders is weggelegd: 58.3 procent kruist ouders aan als degenen die voorlichting zouden moeten geven. Daarna volgt de school (43.5%) op de voet gevolgd door het jongerenwerk (38.3%) en tot slot de media (20%). Slechts 8.2 procent vindt voorlichting over omgaan met geld niet belangrijk. Zie Figuur 2 voor een overzicht.

Bijna 80 procent van de jongeren (78.7%) zegt van de voorlichting geleerd te hebben. Van hen geeft 39.8 procent aan dat ze hebben geleerd dat ze niet meer moeten uitgeven dan ze hebben. Op de tweede plaats komt: 'checken of ik het kan betalen' (36.7 %) gevolgd door 'meer kennis over gevolgen van schulden' (21.4%) en 'geldzaken bespreken met ouders' (20.4%). Ook zegt een deel van de jongeren na de voorlichting meer kennis te hebben over rechten en plichten wat betreft geldzaken (17.3%) en hebben jongeren meer kennis over de mogelijkheden van hulp door instanties (11.2%). Een ander leerpunt dat jongeren noemen naar aanleiding van de voorlichting is geldzaken bespreken met vrienden (11.2%). In Figuur 3 staan deze resultaten weergegeven.

Bijna de helft van de jongeren die de enquête hebben ingevuld (45.6%) zegt na de voorlichtingsactiviteit anders te denken over schulden. Van de jongeren die voorafgaand hebben aangegeven dat schulden hebben niet erg is, zegt 41.7% na afloop anders te denken over schulden. Dit is een behoorlijk percentage gezien de verwachting dat deze jongeren niet zomaar van mening veranderen.

Figuur 3. Jongeren over wat ze geleerd hebben van de financiële voorlichting.

Van de jongeren die voorafgaand aan de voorlichting hebben aangegeven meer geld uit te geven dan ze hebben, zegt 52.6 procent anders te denken over schulden aan het einde van de activiteit. Dit is hoopgevend met betrekking tot mogelijke veranderingen die dit in hun gedrag teweeg kan brengen.

In een open vraag naar hun mening over de voorlichting geven veel jongeren aan dat de activiteit informatief en leerzaam was (38.5%). Dit had onder andere te maken met nieuwe informatie, in sommige gevallen van een deskundige, maar ook door ervaringen van anderen te horen.

*“Je leert meer over hoe het in de toekomst gaat. Dat is belangrijk.”
(jongen, 16 jaar)*

Naast het leerzame aspect gebruikt een deel van de jongeren deze open vraag ook om te laten weten dat ze de activiteit leuk hebben gevonden (19.7%) of dat de activiteit goed was uitgevoerd (10.7%). Over het algemeen heeft 70 procent van de jongeren de open vraag gebruikt om zich positief uit te laten over de voorlichtingsactiviteit waar zij aan hebben deelgenomen. De overige 30 procent heeft de vraag niet ingevuld.

§ 2. Kwalitatieve bevindingen

Op basis van observatie van 9 voorlichtingsactiviteiten en gesprekken met jongerenwerkers over het verloop van in totaal 17 voorlichtingsbijeenkomsten zijn er kwalitatieve gegevens beschikbaar over de resultaten en effecten van het experiment met financiële voorlichting die de jongerenwerkers ervaren.

1. Effecten

Toegenomen bespreekbaarheid

Een van de voornaamste effecten die uit de evaluatieve gesprekken naar voren komt is dat jongerenwerkers na de voorlichting meer vragen krijgen van jongeren over geldzaken. Jongeren zijn zich meer bewust geworden dat zij voor informatie en advies op het gebied van omgaan met geld bij de jongerenwerkers terecht kunnen. Hierdoor stappen zij nu makkelijker op de jongerenwerkers af met een vraag over bijvoorbeeld studiefinanciering of het minimumloon. Op de pilotlocaties hebben na de voorlichtingsactiviteit in een periode van drie maanden in totaal zo'n 50 individuele gesprekken over financiën plaatsgevonden met jongeren, terwijl dit eerder slechts incidenteel voorkwam. Dit resultaat geeft aan dat de bespreekbaarheid van het onderwerp is toegenomen. Ook onderling is het gesprek over financiën bij de jongeren die hebben deelgenomen op gang gebracht. Zo zijn bijvoorbeeld na afloop van de voorlichtingsbijeenkomst bij een groep tienermeiden discussies gevoerd over de hoogte van het zakgeld en op welke manier je dit het beste kunt sparen.

Geïnitieerde trajecten

Op verschillende locaties zijn jongeren met geldproblemen naar aanleiding van een voorlichtingsactiviteit of een individueel gesprek naar de jongerenwerker toegekomen voor hulp. Daarnaast is de training over financiële voorlichting ook voor jongerenwerkers aanleiding geweest om op jongeren af te stappen van wie zij signalen hadden dat het op financieel gebied niet goed ging. De training heeft hen handvatten geboden om dit gesprek aan te gaan en jongerenwerkers in contact gebracht met schuldhulpverleners. In enkele gevallen is de jongere in kwestie doorverwezen naar schuldhulpverlening en zit daar ten tijde van de evaluatie in een traject. Bij sommige jongeren gaat het om ongeregistreerde schulden waardoor geen schuldhulpverlening mogelijk is. Zij zitten nu met de jongerenwerker om tafel om te zoeken naar een oplossing. In totaal gaat het om een tiental jongeren.

Reacties bij jongeren

Jongerenwerkers geven aan dat zij vanuit jongeren positieve reacties hebben gekregen over de voorlichtingsbijeenkomsten. Ze vonden de voorlichting leerzaam en leuk. Ook de reactie tijdens de voorlichting is voor jongerenwerkers een indicatie dat de jongeren betrokken waren bij het onderwerp, bijvoorbeeld doordat ze veel vragen stelden of doordat er een open discussie ontstond over specifieke thema's, zoals onderling lenen of het laten opstapelen van schulden.

Daarnaast merken jongerenwerkers dat jongeren meer zoeken op internet naar informatie over onderwerpen gerelateerd aan financiën, bijvoorbeeld of zij recht hebben op belastingteruggave.

“Het was leuk om te zien dat veel jongeren geprikkeld werden om mee te doen aan de discussie. Ook jongens die meestal weinig zeggen waren behoorlijk actief en regelmatig aan het woord. De thema's die hen vooral aanspraken hadden te maken met uiterlijk en meisjes: dure kleding, er goed uitzien voor de meisjes, hen imponeren met dure spullen of cadeaus voor hen kopen. Dit zijn leuke onderwerpen, dan komt de discussie wel los, want dat leeft. Je ziet dan ook dat je niet allerlei materiaal nodig hebt, je

moet ze gewoon de ruimte geven om hun mening te uiten en daar op inspelen.”

- Jongerenwerker.

Open sfeer: verhalen delen

In de meeste voorlichtingsbijeenkomsten heerste een open sfeer. Jongerenwerkers waren verbaasd over het gemak waarmee het gesprek op gang kwam en jongeren in de groep over hun persoonlijke situatie spraken. Jongerenwerkers geven aan dat zij als ‘gespreksleider’ hier zelf ook wel een rol in hebben. Zij beschouwen het als hun taak een prettige, veilige sfeer te creëren waarin jongeren zich op hun gemak voelen en ieder elkaar in zijn waarde laat. Dan hebben jongeren het gevoel dat ze open kunnen vertellen zonder het risico te lopen voor schut te worden gezet. In dat geval willen ze hun verhaal ook graag delen.

“Ik herkende mezelf in de jongere meiden die er waren. Op die leeftijd dacht ik ook: dat overkomt mij niet dat ik straks met een schuld loop. Daarom wilde ik hen graag waarschuwen, dat ze niet dezelfde fout maken.” (meisje, 21 jaar).

Indrukwekkende ervaringen

Verhalen van ervaringsdeskundigen die zelf te maken hebben gehad met schulden en die iets willen vertellen over hun ervaringen blijken een werkzaam ingrediënt in de voorlichtingsbijeenkomsten. Dit geldt met name voor de doelgroep van 16 jaar en ouder. Jongeren van 16 à 17 jaar hebben eigenlijk geen idee welke veranderingen en verantwoordelijkheden hen te wachten staan. Ze hebben meestal ook geen zin zich hier echt in te verdiepen, maar door het verhaal van een ander te horen worden ze zich er wel van bewust. Oudere jongeren die vertellen over hun schulden, hoe ze die hebben opgelopen en welke gevolgen het teweeg heeft gebracht, maken diepe indruk. Als zij aan het woord komen, zitten de jongeren op het puntje van hun stoel. Via deze weg komt de voorlichtingsboodschap bij hen echt binnen.

Zo’n ervaringsdeskundige is in een enkel geval expliciet uitgenodigd voor de voorlichtingsbijeenkomst, maar onder de deelnemers waren ook jongeren met schulden aanwezig die over hun situatie verteld hebben.

Bewustwording

Veel jongerenwerkers geven aan dat de voorlichting een manier is geweest om jongeren aan het denken te zetten. Ze zijn zich meer bewust geworden van hoe ze omgaan met geld en welke gevolgen dit kan hebben. Of dit zich

ook zal gaan weerspiegelen in hun gedrag is niet met zekerheid vast te stellen, maar in de voorlichting hebben zij wel een boodschap meegemaakt. In verschillende bijeenkomsten werd dit versterkt met een duidelijke waarschuwing op basis van een indrukwekkend persoonlijk verhaal, dat door één van de deelnemers spontaan op tafel werd gelegd tijdens de voorlichting.

De persoonlijke verhalen en levendige discussies maken indruk op jongeren en blijven ook bij hen hangen. Ze nemen deze ervaring mee en het levert hen nieuwe inzichten op.

“De voorlichting is zeker zinvol geweest. Door er samen over te praten en door de informatie over wat je kan doen als je schulden hebt, hebben de meiden toch nieuwe inzichten gekregen. Dit heeft niet alleen zin voor henzelf, maar ook voor hun omgeving. Zij kunnen anderen eventueel ook helpen of wijzen op de mogelijkheid van schuldhulp.”

- Meidenwerkster

Op jezelf

“Ik heb een voorlichtingsavond georganiseerd voor een groepje van vijf jongeren van 16-23 jaar. Het is een specifiek groepje jongeren dat een festival wil gaan organiseren, wat meteen een beetje de aanleiding voor de avond was. Uiteindelijk ging het voornamelijk over het thema ‘Op jezelf wonen’. Wat we hebben gedaan is: we zijn aan tafel gaan zitten en hebben gezamenlijk een begroting gemaakt van de maandelijkse kosten die je hebt als je op jezelf gaat wonen. Per categorie aan uitgaven werd een budget bedacht: voor de huur, voor boodschappen, voor alle zaken die we konden bedenken waar je maandelijks geld aan moet uitgeven. Toen de begroting af was, bleek dat de kosten een stuk hoger lagen dan wat de jongeren gemiddeld verdienen. Toen zijn we gezamenlijk gaan kijken naar: wat is luxe en wat is echt noodzakelijk?

Het zette de jongeren erg aan het denken. Voordat ze een eigen woonruimte gaan zoeken moeten ze eerst gaan sparen en ook hun uitgavenpatroon veranderen. Toen het over de kosten van uitgaan en bellen ging, kwam de discussie echt los. Ik heb toen aangekaart dat als je op jezelf woont je ook wel wat minder kan stappen en gewoon met vrienden bij je thuis af kan spreken. Ook het budget voor telefoonkosten hebben de jongeren uiteindelijk teruggebracht van 60 naar 25 euro, voornamelijk omdat ze eerst uitgingen van een abonnement met de nieuwste telefoon en later een sim only abonnement ook een optie vonden.

De jongeren zeiden aan het eind dat ze eigenlijk wel erg verwend zijn, terwijl ze aan het begin van de avond alle uitgavenposten echt noodzakelijk vonden.”

- Jongerenwerkster

2. Methodische aandachtspunten

Professionaliteit jongerenwerkers

Vanwege de training over jongeren en schulden zijn de jongerenwerkers meer alert geworden op het onderwerp. Zij stellen bijvoorbeeld vragen over de uitgaven van jongeren en hun inkomsten, of ze een bijbaantje hebben. In principe zit dit al verankerd in de werkwijze van de jongerenwerkers, ook voor de beeldvorming van de jongeren waar je mee te maken krijgt. Maar na de training was er extra aandacht voor, ook wat betreft signaleren van problemen op dit gebied.

Daarnaast zijn jongerenwerkers nu beter in staat informatie te geven aan de jongeren op het gebied van omgaan met geld. Ze hebben meer kennis over punten waarop het mis kan gaan met financiën en hoe jongeren hulp kunnen krijgen als ze problemen hebben. De informatiemap blijkt ook een handig naslagwerk te zijn.

Tenslotte is in het kader van de training in de meeste gevallen contact gelegd met een organisatie voor schuldhulpverlening en hebben jongerenwerkers de schuldhulpverlener uit hun gemeente persoonlijk ontmoet. Dit heeft de contacten tussen instanties en professionals versterkt waardoor doorverwijzing soepeler zal verlopen.

Tips en trucs

De jongerenwerkers geven aan dat een aantal zaken van belang zijn om de voorlichtingsactiviteiten succesvol en effectief te laten verlopen:

- Kies een speelse insteek, bijvoorbeeld door een onderdeel van de voorlichting in een spelvorm uit te voeren (zoals een quiz of kwartetspel).
- Houd het kort en bondig, afhankelijk van hoe de groep reageert, kan je langer op onderwerpen doorgaan.
- Start ook al met voorlichting bij de jongere doelgroep
- Laat geld en schulden een terugkerend thema zijn in je aanbod. Herhaal de boodschap die je wilt overbrengen en laat de voorlichting dus geen eenmalig onderwerp zijn. Je kunt dan ook voortborduren op wat je eerder hebt gedaan.
- Laat jongeren zelf veel aan het woord
- Houd het laagdrempelig: je hoeft niet allerlei materialen en poespas aan te dragen, begin gewoon het gesprek.
- Start op een luchtige manier. Gedurende de activiteit kan je dan dieper en serieuzer op onderwerpen ingaan.

- Betrek een expert bij de voorlichting - bijvoorbeeld een schuldhulpverlener - die dagelijks met het onderwerp bezig is. Je kan hem of haar om informatie vragen en de opzet van de voorlichting met elkaar doorspreken, maar indien mogelijk kan de deskundige ook een rol spelen tijdens de activiteit.
- Gebruik veel praktijkvoorbeelden en persoonlijke verhalen. Het is bijvoorbeeld een goed idee een ervaringsdeskundige uit te nodigen, maar onder de deelnemers kunnen ook jongeren zitten met leerzame verhalen. Het is dan ook om deze reden belangrijk aan te sluiten bij wat leeft onder de jongeren en een sfeer te creëren waar ruimte is om te vertellen over hun eigen situatie.
- Sluit aan bij een actuele aanleiding om het over geld te hebben. Dit kan een incident in de groep zijn, maar ook een vaste periode in het jaar zoals de zomervakantie, december feestmaand en het voorjaar voor de belastingaangifte.

§ 3. Conclusies

Leerervaring

Bijna 80 procent van de jongeren die een van de voorlichtingsbijeenkomsten heeft bijgewoond geeft aan hiervan geleerd te hebben. Het gaat dan onder andere om het eerst checken of zij iets kunnen betalen voordat ze iets kopen en niet meer uit te geven dan ze hebben. Maar jongeren zeggen nu ook meer kennis te hebben over de gevolgen van schulden. Bijna de helft van de jongeren denkt na afloop van de voorlichting anders over schulden.

Belang voorlichting

Na afloop van de voorlichtingsactiviteit geeft 91.8 procent van de jongeren aan voorlichting over geld erg belangrijk te vinden. Ook jongerenwerkers benadrukken het belang van voorlichting over dit onderwerp. Zij zien verontrustende voorbeelden van jongeren die financieel in de problemen raken. Bovendien beschouwen zij de reacties van jongeren, die vaak met veel vragen blijken te zitten tijdens of na de voorlichtingsactiviteit, als een indicatie dat het onderwerp enorm leeft.

Bewustwording

Veel jongerenwerkers geven aan dat de voorlichting een manier is geweest om jongeren aan het denken te zetten. Ze zijn zich meer bewust geworden

van hoe ze omgaan met geld en welke gevolgen dit kan hebben. Zeker de persoonlijke verhalen die zijn verteld hebben veel indruk gemaakt en geven een duidelijke waarschuwing af. Maar ook vanwege de algemene boodschap die is doorgegeven tijdens de voorlichting treedt bewustwording op. Een groot deel van de invloed die de voorlichting heeft, gebeurt niet aan de oppervlakte. Het is een bewustwordingsproces dat niet altijd direct zichtbaar wordt. Beïnvloeding gebeurt vaak onbewust: tussen de regels door ontvangen jongeren de boodschap die je doorgeeft. Dit gebeurt in de voorlichting maar ook in informele gesprekken over verschillende onderwerpen waarbij financiën een rol spelen, denk aan telefoons, merkkleding of onderling lenen.

Onderdeel van een breder pakket

Het thema schulden en verstandig omgaan met geld is eigenlijk onderdeel van een breder pakket aan serieuze zaken. Het draait om de manier waarop je in het leven staat en de gevolgen van keuzes die je maakt voor je toekomst. De jongerenwerker heeft de taak jongeren alternatieven voor te houden, hen te stimuleren de voor- en nadelen van verschillende keuzes af te wegen. Jongeren denken vaak niet op de lange termijn of aan de gevolgen van wat ze doen. Daar kan een jongerenwerker invloed op uitoefenen door in gesprek te gaan en hen hier wel bewust van te maken.

Hoofdstuk 5. Conclusies en adviezen

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de conclusies en adviezen besproken die voortvloeien uit het experiment ‘Je geld en je toekomst’. Allereerst gaan we in op de conclusies met betrekking tot schuldenproblematiek onder jongeren en voorlichting over omgaan met geld in het jongerenwerk (§ 1). Vervolgens bespreken we de resultaten en effecten van het experiment (§ 2). Afgesloten wordt met enkele adviezen betreffende het thema (§ 3).

§ 1. Jongeren en schulden

Aanleiding voor het experiment is een reeks van onderzoeken en publicaties die een beeld schetsen van een sterk toenemend aantal jongeren met steeds hogere schulden.⁴⁷ Zeker voor de meest kwetsbare jongeren kan dit verstrekken gevolgen hebben voor hun dagelijks leven en hun toekomst.⁴⁸ Jongeren uit de doelgroep van het jongerenwerk lopen meer dan gemiddeld risico op financiële problemen. Dit biedt goede perspectieven voor preventieve maatregelen vanuit het jongerenwerk. Dit is hard nodig want het blijkt een moeizaam en langdurig proces uit de schulden te komen als je er eenmaal in bent geraakt.

Buurtjongeren pikken informatie voornamelijk op via vertrouwde personen in hun omgeving. Uit de enquête blijkt dan ook dat voorlichting via media door jongeren zelf als laatste optie wordt gezien. Het is daarom belangrijk nabije voorzieningen als doorgeefluik voor informatie en voorlichting te laten fungeren. In het experiment is deze methode van intermediaire voorlichting succesvol gebleken.

Voor het slagen van voorlichting is het essentieel dat de jongerenwerker op de hoogte is van de voornaamste aspecten rondom het thema schulden of omgaan met geld. Het gaat dan om oorzaken, knelpunten, gevolgen en mogelijkheden voor hulp. Zowel in informele gesprekken als bij de organisatie van thematische bijeenkomsten is voorbereiding en informatieverzameling over het onderwerp van groot belang.

⁴⁷ Nibud, 2009; Nibud, 2010a; NVVK, 2010; KBU, 2007.

⁴⁸ Noorda en Pehlivan, 2009.

§ 2. Effecten van het experiment

Op basis van de enquête onder jongeren die hebben deelgenomen aan de themabijeenkomsten, observaties van de voorlichting en interviews onder jongerenwerkers, komen verschillende resultaten van het experiment naar voren. De effecten en ervaringen van 12 trainingen aan bijna 130 jongerenwerkers, 17 themabijeenkomsten met een variëteit aan werkvormen en minimaal het dubbele aantal aan informele voorlichtingsactiviteiten worden hier nog eens opgesomd.

Leerervaring

Bijna 80 procent van de jongeren die een van de voorlichtingsbijeenkomsten hebben bijgewoond geeft aan hiervan geleerd te hebben. Het gaat dan onder andere om het eerst checken of zij iets kunnen betalen voordat ze iets kopen en niet meer uit te geven dan ze hebben. Maar jongeren zeggen nu ook meer kennis te hebben over de gevolgen van schulden. Bijna de helft van de deelnemende jongeren denkt na de voorlichting anders over schulden.

Belang voorlichting

Na afloop van de voorlichtingsactiviteit geeft 91.8 procent van de jongeren aan voorlichting over geld erg belangrijk te vinden. Ook jongerenwerkers benadrukken het belang van voorlichting over dit onderwerp. Zij zien verontrustende voorbeelden van jongeren die financieel in de problemen raken. Bovendien beschouwen zij de reacties van jongeren, die vaak met veel vragen blijken te zitten tijdens of na de voorlichtingsactiviteit, als een indicatie dat het onderwerp enorm leeft.

Bespreekbaarheid

De bespreekbaarheid van het thema schulden en financiën is toegenomen. Jongerenwerkers constateren dat meer jongeren naar hen toekomen met vragen over geldzaken of hen benaderen met een hulpvraag. Ook onderling is het gesprek over omgaan met geld onder jongeren op gang gebracht.

Geïnitieerde trajecten

Naar aanleiding van het experiment zijn er verschillende begeleidingstrajecten met individuele jongeren gestart die geldzorgen hebben. In sommige gevallen is een jongere na een voorlichtingsactiviteit of een individueel gesprek naar de jongerenwerker toegekomen met een hulpvraag. Daarnaast is de training over financiële voorlichting ook voor

jongerenwerkers aanleiding geweest om op jongeren af te stappen van wie zij signalen hadden dat het op financieel gebied niet goed ging.

Connectie met schuldhulpverlening

Via het praktijkexperiment is op bijna alle locaties contact ontstaan tussen het jongerenwerk en de lokale organisatie voor schuldhulpverlening. In veel gevallen hebben jongerenwerkers en schuldhulpverleners elkaar persoonlijk ontmoet. Dit heeft de relatie tussen instanties en professionals versterkt waardoor, volgens beide partijen, samenwerking bij preventieve activiteiten gerealiseerd kan worden en doorverwijzing van individuele jongeren soepeler zal verlopen.

Bewustwording

Veel jongerenwerkers geven aan dat de voorlichting een manier is geweest om jongeren aan het denken te zetten. Ze zijn zich meer bewust geworden van hoe ze omgaan met geld en welke gevolgen dit kan hebben.

Onderdeel van een breder pakket

Het thema schulden en verstandig omgaan met geld is eigenlijk onderdeel van een breder pakket aan serieuze zaken. Het draait om de manier waarop je in het leven staat en de gevolgen van keuzes die je maakt voor je toekomst. Jongerenwerkers hebben de taak om jongeren alternatieven voor te houden, hen te stimuleren de voor- en nadelen van verschillende keuzes af te wegen. Jongeren denken vaak niet op de lange termijn of aan de gevolgen van wat ze doen. Door in gesprek te gaan en hen hier bewust van te maken kan de jongerenwerker hier invloed op uitoefenen.

§ 3. Adviezen

1.

Er is gebleken dat er weinig geschikt materiaal bestaat dat kant en klaar toepasbaar is bij voorlichting in het jongerenwerk. Er wordt dan ook gepleit voor meer mogelijkheden om dergelijk materiaal te ontwikkelen. Omdat veel jongerenwerkers creatief aan de slag zijn gegaan met het opzetten van voorlichtingsactiviteiten zou het interessant zijn een databank te introduceren waar jongerenwerkers en andere professionals die zich bezighouden met jongerenvoorlichting materiaal kunnen uitwisselen.

2.

Met de ontwikkelde formule voor voorlichting binnen het jongerenwerk wordt vanuit deze vrijetijdsvoorziening aan jongeren een duidelijke boodschap afgegeven over verstandig omgaan met geld. Om de invloed van deze opvoedkundige boodschap te versterken is het goed de kracht van de herhaling te benutten en dezelfde positieve moraal via verschillende kanalen te verspreiden. Mede gezien de waarde die jongeren toekennen aan voorlichting op school, zoals uit de enquête blijkt, zou de onderwijs-omgeving hiervoor een goed startpunt zijn.

3.

Een preventieve en voorlichtende benadering van risicojongeren is van groot belang. Maar de risico's op schuldenproblematiek onder jongeren zouden ook beperkt moeten worden door een aantal wettelijke maatregelen waardoor het proces naar financiële verantwoordelijkheid van jongeren geleidelijker verloopt en jongeren hier beter op zijn voorbereid. Hieronder vallen ook beperkingen voor agressieve kredietreclames en reclames voor kopen op afbetaling.

4.

In het verlengde van het voorgaande punt zouden ook de mogelijkheden voor schuldhulpverlening aan jongeren onder de 18 jaar moeten worden uitgebreid.

Bijlage 1. Concrete werkvormen

1. Over de streep

Benodigd materiaal

- Kaartjes met stellingen
- Tape of krijt om een duidelijke streep op de vloer aan te brengen

Voorbereiding

1. Lees informatie over het thema jongeren en schulden. Wat zijn oorzaken en gevolgen en welke specifieke onderwerpen zijn bij dit thema actueel? Je kunt ook een deskundige raadplegen om over het thema te praten, bijvoorbeeld een schuldhulpverlener of iemand van maatschappelijk werk.
2. Bedenk wanneer je de voorlichting wilt organiseren, kan je eventueel aanhaken op een actualiteit die met financiën te maken heeft? Denk dan aan dure feestdagen die op komst zijn (november/december) of de periode voordat de vakantie begint (mei/juni).
3. Bedenk voor welke doelgroep je de activiteit wilt organiseren: wat is hun leeftijd, welke interesses hebben ze?
4. Met de kenmerken van de doelgroep in je achterhoofd: bedenk subthema's voor de stellingen. De subthema's moeten aansluiten bij de doelgroep, maar vergeet niet het financiële aspect erin te houden. Onderwerpen kunnen zijn: smartphones, onderling lenen, zakgeld, bijbaan, invloed van reclame, merkkleding, etc. Als je de voorlichting voor een wat oudere doelgroep organiseert is 'zakgeld' een onderwerp dat minder leeft dan bijvoorbeeld bij tieners van 12-14 jaar.
5. Bedenk stellingen bij de subthema's. Dit kun je ook samen met een groepje jongeren doen. Vaak hebben zij leuke ideeën en bovendien is dit op zichzelf ook weer een moment om over omgaan met geld in gesprek te gaan. Probeer de stellingen een beetje pittig te formuleren zodat jongeren geprikkeld worden tot reageren. Enkele voorbeelden:

- Geld lenen van vrienden is normaal
- Meisjes vallen alleen op jongens met dure spullen
- Studiefinanciering zet je stop als je zonder diploma van school gaat
- Door reclame koop je dure dingen die je niet echt nodig hebt

- Zorgtoeslag bewaar je voor het betalen van je zorgverzekering
- Meisjes kunnen beter met geld omgaan dan jongens
- Het is handig om spullen op afbetaling te kopen
- Je kunt beter prepaid bellen dan met een abonnement
- Schulden maken is niet erg
- Rood staan bij de bank is geen schuld

6. Maak kaartjes waar je de stellingen opschrijft of print deze uit en plastificeer ze zodat je ze later nog een keer kunt gebruiken.

7. Bedenk ook argumenten waarom je voor of tegen een bepaalde stelling kunt zijn die je in de voorlichting bij de discussie kunt gebruiken.

8. Bedenk een aansprekende titel voor de voorlichtingsactiviteit en maak promotiemateriaal. Promoot de activiteit ook via sociale media.

9. Nodig de doelgroep die je op het oog hebt uit voor de voorlichting en probeer hen enthousiast te maken om mee te doen. Belangrijk hierbij is duidelijk te benoemen waar het over gaat en waarom zij er belang bij hebben om te komen. Daarnaast is het goed een positieve insteek te hanteren.

Uitvoering

Introduceer het thema omgaan met geld bij de jongeren door kort wat informatie te geven over de achtergronden. Dit kan je doen door aan te kaarten dat jongeren tegenwoordig steeds vaker schulden maken en door kort iets te vertellen over de oorzaken. Als de groep wat ouder is kun je hierbij de valkuilen noemen die er op financieel gebied ontstaan als je 18 wordt (zoals verantwoordelijkheid voor je zorgverzekering, zie ook Hoofdstuk 1). Geef hier ook ruimte voor vragen of reacties van de jongeren.

Vervolgens kun je aan de stellingen beginnen. De helft van de jongeren staat aan één kant van de streep en de andere helft aan de andere kant. Leg aan hen uit dat er verschillende stellingen worden opgelezen en dat ze aan de ene kant moeten gaan staan als ze het met de stelling 'eens' zijn en aan de andere kant als ze het met de stelling 'oneens' zijn. Noem de eerste stelling op, of laat dit door een van de jongeren doen. Vraag vervolgens aan de jongeren die aan de 'eens'-kant zijn gaan staan waarom ze het met de stelling eens zijn en vraag de jongeren die 'oneens' hebben gekozen ook waarom. Probeer in dit gesprek de discussie op gang te brengen door jongeren veel te vragen en hen soms te prikkelen door een argument voor de tegenpartij te bedenken.

Werk de andere stellingen af op dezelfde manier. Je kunt de activiteit afsluiten op een leuke manier, bijvoorbeeld door de deelnemers een zakje muntrop te geven (voor de grap).

2. Discussie jongeren en geld

Niet alle groepen jongeren zijn geïnteresseerd in spelvormen. Over serieuze onderwerpen kan ook een serieus gesprek worden gevoerd, zeker als het gaat om iets kleinere groepen. Dit is vooral het geval bij de jongeren van 16 jaar en ouder. Om zo'n gesprek een beetje te structureren en op gang te brengen is een lijst opgesteld met vragen die een dergelijke discussie kunnen leiden. De vragen zijn opgebouwd van introducerend naar algemene vragen om dan over te gaan op meer persoonlijke vragen. Afgesloten wordt met adviesvragen aan de jongeren, omdat het interessant is na te denken over hoe je de problemen die eerder aan de orde zijn geweest volgens hen nu op kunt lossen.

Benodigdheden:

- Vragenlijst

Voorbereiding

1. Lees informatie over het thema jongeren en schulden. Wat zijn oorzaken en gevolgen en welke specifieke onderwerpen zijn bij dit thema actueel? Je kunt ook een deskundige raadplegen om over het thema te praten, bijvoorbeeld een schuldhulpverlener of iemand van maatschappelijk werk.
2. Bedenk wanneer je de voorlichting wilt organiseren. Kan je eventueel aanhaken op een actualiteit die met financiën te maken heeft? Denk dan aan dure feestdagen die op komst zijn (november/december) of de periode voordat de vakantie begint (mei/juni).
3. Bedenk voor welke doelgroep je de activiteit wilt organiseren: wat is hun leeftijd, welke interesses hebben ze? Pas hier eventueel de vragenlijst op aan. Houd wel in gedachte dat deze werkvorm voornamelijk geschikt is voor de wat oudere jeugd.
4. Nodig de doelgroep die je op het oog hebt uit voor de voorlichting en probeer hen enthousiast te maken om mee te doen. Belangrijk hierbij is duidelijk te benoemen waar het over gaat en waarom zij er belang bij hebben om te komen. Daarnaast is het goed een positieve insteek te hanteren.
5. Nodig eventueel een ervaringsdeskundige uit die wil vertellen over hoe hij of zij in de schulden is geraakt, de gevolgen die dit op zijn/haar leven heeft gehad en hoe hij/zij weer uit de schulden is gekomen.

Uitvoering

Leid het onderwerp jongeren en omgaan met geld in door kort iets te vertellen over de situatie van jongeren die zich op financieel gebied onverstandig gedragen en de ernstige gevolgen die dit heeft. Je kunt er ook voor kiezen zonder introductie met de vragenlijst te starten, dit hangt een beetje van de situatie af. Als je een ervaringsdeskundige hebt uitgenodigd is het goed degene in ieder geval kort te introduceren bij de jongeren. Zijn of haar verhaal kan hij of zij ook gedurende het afwerken van de vragenlijst vertellen, bijvoorbeeld vanaf vraag 10.

De vragenlijst ziet er als volgt uit:

Openingsvragen

1. Wie heeft wel eens geld geleend van een vriend of vriendin?
(*Tip: Wachten totdat iedereen heeft gereageerd*_)
2. Wie heeft het ook weer terugbetaald?
3. Ging dat goed of gaf het problemen? Welke problemen dan?

Algemene vragen

4. Waarom lenen jongeren wel eens geld?
5. Bij welke personen en instanties wordt geld geleend?
6. Waar hebben die jongeren dat geld voor nodig?
7. Om hoeveel geld gaat het?
8. Welke problemen kan lenen van geld opleveren?
9. Zijn deze problemen op te lossen?
10. Bij wie kun je daarvoor terecht (familie/ instanties)

Meer persoonlijke vragen

11. Hebben jullie wel eens geld geleend bij een bank of iets duurs gekocht op afbetaling?
12. Hebben jullie dat afbetaald zonder problemen?
13. Zijn jullie daardoor in moeilijkheden gekomen? Welke moeilijkheden? En hoe is dat opgelost? Zou je weer geld lenen?

Adviesvragen

14. Hoe zijn geldproblemen van jongeren het beste op te lossen?
 - * *Via voorlichting hen weerbaar te maken tegen te veel geld uitgeven*
 - * *Wetten die lenen aan jongeren verbieden*
 - * *Betaald werk voor jongeren*

3. Geldkwartet

Deze werkvorm is voornamelijk geschikt voor de jongere doelgroep van tieners of om in te zetten bij het meidenwerk. Deze categorieën van jongeren zijn over het algemeen eerder in voor een spel als kwartet dan de categorie van oudere jongens.

Benodigd materiaal

- Geldkwartetspel

Vorbereiding

1. Lees informatie over het thema jongeren en schulden. Wat zijn oorzaken en gevolgen en welke specifieke onderwerpen zijn bij dit thema actueel? Je kunt ook een deskundige raadplegen om over het thema te praten, bijvoorbeeld een schuldhulpverlener of iemand van maatschappelijk werk.
2. Bedenk wanneer je de voorlichting wilt organiseren. Kan je eventueel aanhaken op een actualiteit die met financiën te maken heeft? Denk dan

aan dure feestdagen die op komst zijn (november/december) of de periode voordat de vakantie begint (mei/juni).

3. Schaf een geldkwartet aan (bijvoorbeeld via Noorda en Co of Jong & Zo) of maak je eigen geldkwartet via www.kwartetcadeau.nl. Hier kun je met plaatjes en/of foto's een kwartetspel ontwerpen en bestellen.

4. Nodig de doelgroep uit voor de voorlichting of introduceer het spel spontaan op een geschikt moment.

Uitvoering

1. Introduceer het kwartetspel en begeleid dit met een kort praatje over jongeren en schulden en het belang van financiële kennis.

2. In het geval de jongeren niet bekend zijn met de spelregels bij kwartet: leg kort uit hoe het spel werkt. Hier een beschrijving van de spelregels:

Alle kaarten worden geschud en onder de spelers verdeeld. De kaarten neem je in je hand en laat je niet aan de andere spelers zien.

Een willekeurige speler begint. Als je aan de beurt bent, vraag je aan een andere speler een kaart die je niet hebt. Dit moet wel een kaart zijn van een kwartet waarvan je zelf al minimaal één kaart hebt. Noem de naam van het kwartet en vraag naar de kaart die je wilt hebben. Heeft de speler die kaart? Dan moet hij deze afgeven en mag je doorgaan met kaarten vragen aan dezelfde of een andere speler.

Als je een setje van vier kaarten hebt uit dezelfde categorie, roep je "Kwartet!" en leg je de vier bij elkaar horende kaarten voor je neer op tafel. Heeft de speler de gevraagde kaart niet, dan is je beurt voorbij en is de speler aan wie je het laatst een kaart vroeg aan de beurt. Het spel is afgelopen als alle kwartetten compleet zijn. De speler met de meeste kwartetten wint.

3. Begin met het spel. Omdat de onderwerpen op de kaartjes allemaal met jongeren en financiën te maken hebben, kan je op basis van de informatie die je hebt opgedaan bij de voorbereiding het gesprek hierover op gang brengen bij de jongeren. Zoals beschreven in Bijlage 2, heeft het kwartet van Jong&Zo stellingen op de kaartjes waar je de jongeren hun mening over kunt vragen. Maar ook aan de hand van een trefwoord als "mobieltje"

kun je vragen wie er een abonnement hebben en wie prepaid en wat ze doen als ze een rekening niet kunnen betalen. Je kunt deze vragen tussendoor stellen, maar je kunt ook wanneer een kwartet compleet is even stil staan bij de onderwerpen die op de kaartjes staan en dit bespreken met de jongeren.

4. Speel op deze manier het spel tot alle kwartetten compleet zijn.

Zie Bijlage 5 voor een overzicht van de kwartetkaarten uit het Geldkwartet van Noorda en Co.

Bijlage 2. Voorlichtingsmateriaal

Inleiding

De afgelopen jaren is er veel materiaal ontwikkeld op het gebied van financiële educatie voor jeugd. Een reeks aan spellen en lesmodules is op de markt gebracht. Opvallend is dat veel van deze methoden en producties geschikt zijn voor basisschooljeugd, terwijl voor jongeren van 12 jaar en ouder een stuk minder materialen beschikbaar zijn. In deze bijlage wordt dan ook een typering gegeven van materialen die nodig zijn voor deze leeftijdscategorie (§ 1), gevolgd door een inventarisatie van het materiaal dat aanwezig en geschikt is voor die doelgroep (§ 2). Tot slot worden er een aantal concrete werkvormen voor voorlichtingsbijeenkomsten, zoals kort benoemd in hoofdstuk 2, stap voor stap beschreven (§ 3).

§ 1. Voorlichtingsmateriaal voor jongeren

Met betrekking tot het thema ‘financiën’ en omgaan met geld, is het merendeel van het beschikbare les- en spelmateriaal gericht op kinderen in de basisschoolleeftijd. Voor deze categorie zijn dit leerzame methoden, maar voor jongeren is het materiaal niet geschikt. De spellen zijn te kinderachtig en de lesmodules sluiten niet aan bij onderwerpen die onder jongeren leven. Zeker in een omgeving van vrije tijd zoals het jongerenwerk, waar jongeren vrijwillig aan deelnemen, is de kans groot dat jongeren ongeïnteresseerd raken en afhaken. Het is dan belangrijk materiaal te hebben dat aansluit bij hun leefwereld, met onderwerpen die voor hen van belang zijn en hen aanspreken.

Spelmateriaal

Spellen zijn voornamelijk geschikt voor de jongere doelgroep van tieners en ook bij een meidengroep kan het spelen van een spel een goede manier zijn om het onderwerp financiën aan te kaarten. Te denken valt aan een kwartet maar ook een bordspel kan, indien de thema’s voor jongeren interessant zijn, een leuk middel zijn voor voorlichting over omgaan met geld. Bij een kwartetspel moeten de categorieën van de kwartetten en de verschillende kaarten dan aansluiten op dingen waar jongeren mee bezig zijn, zoals uitgaan en mobiele telefoons.

Overig voorlichtingsmateriaal

Voor de wat oudere groep jongeren geldt dat spellen niet altijd goed aanslaan. Als je niet uitkijkt vliegt zo'n kwartetspel dan door de inloopruimte of eindigt in de prullenbak. Een sfeer waarin het onderwerp serieus bespreekbaar gemaakt kan worden zal dan ook eerder ontstaan als je werkt met een debatvorm waarbij bijvoorbeeld stellingen besproken worden. Een andere werkvorm, die afhankelijk van de groep goed zou kunnen werken, is een quiz over geld en financiën. Hierbij is het spel-element wel aanwezig waardoor de sfeer niet te zwaar wordt, maar is het materiaal niet te kinderachtig, zolang de quizvragen passen bij de (leeftijds)groep waarmee je werkt.

§ 2. Inventarisatie geschikt materiaal

Veel voorlichtingsmateriaal gericht op jongeren van 12 jaar en ouder bestaat uit lesmodules of methodes die geschikt zijn voor het onderwijs maar in een omgeving van vrije tijd niet letterlijk toegepast kunnen worden. Er zijn een aantal materialen die, afhankelijk van de groep en omstandigheden, kant en klaar kunnen worden gebruikt. Daarnaast zijn er veel verschillende materialen die op een leuke manier informatie presenteren en die je als jongerenwerker kunt gebruiken ter ondersteuning van een zelf samengestelde voorlichtingsbijeenkomst of om ideeën op te doen voor een eigen activiteit. In deze paragraaf geven we een overzicht van een aantal geschikte lesmodules en spellen die bruikbaar zijn.

Lesdoos Check je geld

– Stichting Elker & Groningse Kredietbank/Nibud (16-18 jaar)

Deze methode is geschikt om toe te passen in een kleine groep van 2 tot 6 personen en kan eventueel ook voor een individueel voorlichtingsgesprek met een jongere worden ingezet. Het pakket bestaat uit zes onderdelen met ieder een eigen thema. Voor een bijeenkomst kies je een van de thema's uit die geschikt zijn voor de doelgroep waar je de voorlichting voor organiseert. De thema's zijn:

- *Check je post*
Over post opruimen en betalingen regelen
- *Check je budget*
Over uitkomen met je budget

- *Check je werk en school*
Over afspraken rond studeren en werken
- *Check je merk*
Over de invloed van reclame op je uitgaven
- *Check je woning*
Over de kosten van op jezelf wonen
- *Check je saldo*
Over de voor- en nadelen van sparen en lenen

Sommige thema's, zoals 'check je post' en 'check je woning' zijn voornamelijk gericht op jongeren die op zichzelf wonen of dit binnenkort willen of gaan doen. Andere thema's zoals 'check je merk' of 'check je saldo' zijn voor een bredere groep toepasbaar. In de handleiding staat duidelijk beschreven hoe je de bijeenkomsten moet aanpakken. Voor ieder thema zijn verschillende opdrachten uitgewerkt op kaarten. Een aantal opdrachten bestaat uit stellingen om te bespreken met de jongeren. Deze kaartjes met stellingen kunnen ook los ingezet worden bij een voorlichting voor een grotere groep.

In&Out lesmodule

– Nibud (12-18 jaar)

Dit is een lespakket met twee verschillende modules: één voor leerlingen uit de onderbouw (12-14 jaar) en één voor leerlingen uit de bovenbouw (15-18 jaar). Het is een mooi vormgegeven opdrachtenboekje waarin verschillende onderwerpen aan bod komen, zoals verzekering, internet en belasting. Ieder onderwerp bestaat uit wat informatie gevolgd door een aantal kleine opdrachten waarbij jongeren bijvoorbeeld een balans leren maken, een reclamespotje moeten naspelen of oplossingen gaan verzinnen voor een bepaald dilemma.

De lesmodules zijn vooral geschikt om ideeën op te doen over onderwerpen en sommige opdrachten kunnen op een meer interactieve manier worden gebruikt bij een voorlichtings-bijeenkomst.

Geldkoffer

– Nibud (10-14 jaar en praktijkonderwijs)

De Geldkoffer is een lespakket over omgaan met geld. Er bestaat een versie voor groep 7 en 8 in het basisonderwijs en een versie voor het

praktijkonderwijs. Ook deze methode is geschikt om ideeën op te doen voor een zelf samengestelde voorlichting.

De koffer voor praktijkonderwijs bestaat uit zeven verschillende modules:

- Slim omgaan met je geld
Aan de hand van eenvoudige rekenvoorbeelden leren jongeren hoe ze overzicht kunnen houden over hun geld en hoe ze ervoor zorgen dat ze niet teveel uitgeven.
- Elektronisch betalen, hoe zit dat?
Jongeren leren hoe elektronisch betalen (pinnen) in zijn werk gaat en waarom het belangrijk is om persoonlijke gegevens, zoals een pincode, voor jezelf te houden.
- De Nederlandsche Bank waakt over ons geld
Jongeren leren waar geld vandaan komt, hoe het bij banken en winkels terecht komt en wat een bank precies doet.
- Houd je pinpas voor jezelf, word geen geldezel
Jongeren leren dat een geldezel iemand is die zijn pinpas of pincode uitleent en wat de gevolgen hiervan zijn.
- Ga slim om met je mobiel en je beltegoed
Jongeren leren de belangrijkste dingen over mobiele telefonie, internet op smartphones en hoe je de kosten in de hand kunt houden.
- Bepaal je levenspad
In deze module doorlopen de jongeren het leven van twee personen. Het gaat om de (financiële) keuzes die zij maken voor de toekomst en wat de jongeren zelf zouden doen.
- Fix je risk
Jongeren leren over verzekeringen, risico's en waarom het in sommige gevallen nodig is om je hiertegen te verzekeren.

Informatiekrant Ik wil!

– Nibud (MBO)

Dit is een serie van vier kranten met de volgende thema's: zelfstandig wonen, een auto kopen, winkelen en samenwonen. De informatie is op onderwerp gesorteerd en to the point. De krant is vooral geschikt om informatie over specifieke onderwerpen te vinden zoals valkuilen bij geld uitgeven of de invloed van reclame. Met een kleiner groepje is het mogelijk één van de vier kranten door te nemen en een aantal opdrachten uit te voeren in het kader van een voorlichtingsbijeenkomst. Ook kan je als jongerenwerker via de krant ideeën opdoen voor een bijeenkomst met een grotere groep.

www.nibud.nl/scholieren

- Nibud (12-18 jaar)

Dit is een website voor jongeren waar allerlei informatie over omgaan met geld te vinden is. Daarnaast zijn er verschillende testjes en activiteiten, zoals een eigen begroting maken of de test ‘welk geldtype ben jij?’. Onderwerpen waar informatie over te vinden is, zijn o.a.: bijbaantjes, op jezelf wonen, lenen, sparen en geldzaken. Bij ieder onderwerp is informatie te vinden en kunnen jongeren een test doen. De informatie is dusdanig gepresenteerd dat het jongeren aanspreekt. Ook staan er handige tips overzichtelijk op een rijtje.

www.edgie.nl

- Stichting Weet wat je besteedt (12-18 jaar)

Dit is een website voor en door jongeren waar zij informatie kunnen vinden en delen over allerlei onderwerpen die gerelateerd zijn aan financiën. Ook op deze website zijn verschillende tests te vinden, zoals ‘Ben jij een trendsetter?’ en ‘Test je money skills’. Deze tests gaan allemaal over omgaan met geld, maar presenteren het op een manier die voor jongeren leuk en interessant is.

Cashkwartet

- Jong & zo (12-18 jaar)

Een kwartet spel over omgaan met geld. Het spel is bedoeld om op een laagdrempelige manier het gesprek te openen over geld, hoe jongeren hier mee omgaan en wat de gevolgen daarvan (kunnen) zijn. De kaarten zijn ingedeeld in de volgende onderwerpen:

- Inkomen
- Lekker luxe
- In de put
- Administratie
- Uitgaan
- Verzekeringen
- Dat doe ik gewoon zo
- Lenen/sparen
- Op jezelf

Van ieder onderwerp bestaat een ‘kwartet’, wat inhoudt dat er per onderwerp vier kaarten met een stelling zijn, die de jongeren gedurende het spel bij elkaar moeten zien te krijgen. Doordat op de kaart een stelling staat, kan het gesprek met de jongeren worden aangegaan over de stelling. Bij het onderwerp ‘lenen/sparen’ heeft een van de kaarten bijvoorbeeld de stelling ‘Ik leen vaak geld van/aan vrienden’ waarover vervolgens gediscussieerd kan worden.

§ 3. Opzet van een voorlichtingsbijeenkomst

In de vorige paragraaf zijn voorbeelden langsgekomen van materialen die gebruikt kunnen worden bij het organiseren van een voorlichtingsbijeenkomst. De beschreven modules en spellen zijn echter in veel gevallen niet kant en klaar toepasbaar. In deze paragraaf volgt daarom een uitgebreide beschrijving van hoe je een voorlichtingsbijeenkomst kunt opzetten en uitvoeren. In Bijlage 1 zijn voorbeelden opgenomen voor een concrete uitwerking van een aantal werkvormen.

Vorbereiding

Een goede voorbereiding is het halve werk. Deze voorbereidingsfase bestaat uit enkele stappen: het ontwikkelen van een idee, het plannen van de activiteit en de werving van deelnemers

Stap 1: Idee ontwikkelen

Voordat je aan de slag gaat met het opzetten van de voorlichtingsactiviteit zijn er een aantal zaken die je moet bedenken zodat je de activiteit hierop kunt afstemmen:⁴⁹

Wie?	– Voor wie is de activiteit?
Wat?	– Wat gaat er gebeuren?
Waarom?	– Wat wil ik bereiken met de activiteit?
Waar?	– Waar is het?
Wanneer?	– Wanneer is het?

Als je deze antwoorden op een rijtje hebt, is het verstandig om informatie over jongeren en omgaan met geld te verzamelen en je in te lezen op het onderwerp. Hoofdstuk 1 van deze publicatie kan al veel informatie bieden, maar op de website van het Nibud is ook veel te vinden, of bekijk de litera-

⁴⁹ Veenbaas e.a., 2011.

tuurlijst in Bijlage 6 voor meer informatiebronnen. Een ander idee is om een deskundige op het gebied van schulden te benaderen en het onderwerp te bespreken. Het kan bijvoorbeeld gaan om een schuldhulpverlener of een maatschappelijk werker die zich bezighoudt met budgetteren.

Stap 2: Plannen van de activiteit

Bedenk op welke manier je de voorlichtingsactiviteit wilt invullen, waarbij je rekening houdt met de kenmerken van de doelgroep (leeftijd, interesses, concentratievermogen, etc.) en het doel dat je wilt bereiken (zie ook stap 1). Als je de voorlichting organiseert voor een groep jongeren die moeilijk stil kunnen zitten, giet dan een deel van de voorlichting in een spelvorm waarbij zij actief en fysiek bezig kunnen zijn. Pas de onderwerpen die je behandelt ook aan op de leeftijdscategorie van de deelnemers die je wilt bereiken. Een thema als ‘op jezelf wonen’ is bijvoorbeeld alleen geschikt voor jongeren voor wie dit relevant is, jongeren die wat ouder zijn en van plan zijn om op relatief korte termijn het ouderlijk huis te verlaten.

Als je voor ogen hebt hoe de voorlichting eruit gaat zien, bedenk dan wie je nodig hebt voor de activiteit en maak een planning en taakverdeling. Een gast zoals een schuldhulpverlener of een ervaringsdeskundige kan hier ook deel van uitmaken.

Denk na over het verloop van de voorlichtingsbijeenkomst, bijvoorbeeld:

1. Start met inleidende informatie over jongeren en schulden en de aanleiding voor de voorlichtingsbijeenkomst.
2. Spel over omgaan met geld (bijvoorbeeld ‘Over de streep’ of een quiz)
3. (Ervarings)deskundige aan het woord
4. Ruimte voor reacties van jongeren en discussie
5. Afronding

Omdat de onderdelen van de voorlichting nu duidelijk zijn, kan je een lijst maken van materialen die nodig zijn om de activiteit uit te voeren.

Stap 3: Werving van deelnemers

Nu je een programma hebt opgesteld voor de voorlichtingsactiviteit kan het werven van deelnemers beginnen. Bij stap 1 heb je al bedacht voor welke doelgroep je de activiteit organiseert. Het is belangrijk jongeren persoonlijk uit te nodigen. Je kan de activiteit brengen als een themabijeenkomst over geld. Verzin een leuke, aansprekende naam voor de voorlichting of een onderdeel ervan (zoals een quiz) om jongeren te werven. Denk ook aan het promoten van de voorlichting via sociale media, de eigen website van

het jongerenwerk en via posters in het jongerencentrum. Voor meer tips over werving, zie ook Hoofdstuk 2, paragraaf 3.

Uitvoering

Omdat in de voorbereidende fase een duidelijk programma is opgesteld is de uitvoering in grote lijnen een kwestie van dit programma navolgen en afwerken. Belangrijk is natuurlijk om in te spelen op de reacties van jongeren en veel ruimte te bieden om hen aan het woord te laten. Soms heerst er bij jongeren een passieve sfeer en komen er weinig reacties. Als jongerenwerker heb je dan de rol om het ontstaan van een debat te stimuleren, want met een levendige discussie blijft een onderwerp goed hangen bij de jongeren.

Ook al heb je een duidelijk programma uitgestippeld, tijdens een voorlichting gebeuren er altijd onverwachte dingen die je niet hebt voorbereid. Als dit zich voordoet moet je hier op het moment zelf op inspelen vanuit je vaardigheden als jongerenwerker. Omdat je goed voorbereid bent en je hebt ingelezen op het onderwerp is het ook mogelijk op zo'n moment te improviseren.

Bijlage 3. Landelijke sociale kaart

Inleiding

In de vorige hoofdstukken is de schuldenproblematiek van jongeren besproken en is uitgebreid ingegaan op de voorlichting die jongerenwerk op dit gebied kan bieden. Ook is al eerder aangegeven dat het belangrijk is dat je als jongerenwerker bij je kerntaak blijft: voorlichten en doorverwijzen. Voorwaarde is dan wel dat men goed op de hoogte is van de mogelijkheden voor hulp en contact weet te leggen met deze instanties. In dit hoofdstuk daarom een typering van de voorzieningen van schuldhulpverlening en informatieverschaffing op landelijk (§ 1) en lokaal niveau (§ 2).

§ 1. Landelijke voorzieningen

BKR – Bureau Krediet Registratie

De BKR informeert aangesloten kredietverleners over de lopende kredieten van individuen. Deze informatie helpt de kredietverleners (bijvoorbeeld een bank) bij hun afweging of het verantwoord is een krediet te verstrekken aan het betreffende individu. Het doel van de organisatie is te voorkomen dat mensen die al met schulden te kampen hebben niet nog meer leningen aangaan. Ook helpt de organisatie kredietverleners krediet- en betalingsrisico's te beperken. De BKR geeft de aangesloten kredietverleners slechts informatie over de eventuele schulden van een individu. De kredietverlener bepaalt vervolgens zelf of zij een individu wel of geen krediet verstrekken.

NVVK – Nederlandse Vereniging voor Volkskrediet

De NVVK is een vereniging voor schuldhulpverlening en sociaal bankieren. Aangesloten zijn financiële dienstverleners die schuldhulpverlening en sociale kredietverlening bieden. Het gaat in veel gevallen om Gemeentelijke Krediet- of Stadsbanken, maar ook organisaties voor maatschappelijke dienstverlening. De visie van de NVVK is mensen actief deel te laten nemen aan het maatschappelijk leven, door schulden te voorkomen of op te lossen. De vereniging verzamelt en ordent relevante informatie en stelt deze beschikbaar aan haar leden. Daarnaast wordt ook de mogelijkheid geboden om expertise met elkaar te delen. De vereniging

werkt aan beleidsontwikkeling op het gebied van schulden en doet aan belangenbehartiging van de leden door te lobbyen bij politiek en beleids-makers.

Nibud – Nationaal instituut voor budgetvoorlichting

Het Nibud is een stichting die informeert en adviseert over financiën van huishoudens met het doel hun zelfredzaamheid op dit gebied te verhogen. De stichting is zowel gericht op consumenten als professionals die werkzaam zijn bij de overheid of financiële en maatschappelijke dienstverlening. Het Nibud heeft een gevarieerd aanbod van activiteiten, gericht op voorlichting en onderzoek. Het gaat dan onder andere om:

- ondersteuning van professionals via publicaties, opleidingen en advisering;
- voorlichting aan jongeren en ouders via massamedia en kleinschalig opgezette projecten;
- de ontwikkeling van lespakketten;
- onderzoek op het gebied van schulden en financiën.

Wijzer in geldzaken

Wijzer in geldzaken is een platform van ruim 40 organisaties die zich samen inzetten om het financiële inzicht van consumenten te vergroten zodat zij beter in staat zijn financiële beslissingen te nemen. Het platform is een initiatief van het Ministerie van Financiën en de partners zijn organisaties uit de financiële sector, overheid, wetenschap, onderwijs, voorlichtings-, en consumentenorganisaties. De activiteiten draaien voornamelijk om informatievoorziening, waaronder een website met betrouwbare informatie over financiële zaken. De partners geven uitvoering aan een strategische agenda van programma's en projecten, teneinde de financiële kennis en vaardigheden van de consument te verbeteren en een actieve houding te stimuleren. Thema's zijn onder andere pensioen en leren omgaan met geld voor kinderen en jongeren.

Juridisch Loket

Het Juridisch Loket is een landelijke organisatie die gratis juridisch advies verzorgt voor burgers. Een belangrijk onderdeel van de diensten is het verstrekken van standaard- en voorbeeldbrieven voor verschillende situaties, bijvoorbeeld een bezwaarschrift of brieven aan een incassobureau. Verder wordt met betrekking tot schulden informatie en advies gegeven op juridisch niveau, bijvoorbeeld over wettelijke bepalingen omtrent incassokosten of beslaglegging.

§ 2. Lokale voorzieningen

Op lokaal of gemeentelijk niveau kan de schuldhulpverlening op verschillende wijzen georganiseerd zijn. Sinds juli 2012 is er een nieuw wettelijk kader dat hieraan voorwaarden stelt. Naast dit wettelijk kader wordt in deze paragraaf aandacht besteed aan de typen organisaties die schuldhulpverlening verzorgen.

Wet gemeentelijke schuldhulpverlening

Per 1 juli 2012 is de ‘Wet gemeentelijke schuldhulpverlening’ van kracht.⁵⁰ Dit houdt in dat gemeenten expliciet de verantwoordelijkheid krijgen om schuldhulpverlening uit te voeren. Op welke manier zij deze uitvoering behoren te organiseren is niet in de wet vastgelegd. Gemeenten kunnen dit naar eigen inzicht regelen, echter zij moeten hun aanpak vastleggen in een beleidsplan waarin ook aandacht wordt besteed aan preventie. Zo kunnen gemeentes ervoor kiezen de schuldhulpverlening zelf uit te voeren of deze dienst uit te besteden.

In de wet zijn ook regels opgenomen over de wacht- en doorlooptijden. De maximale wachttijd bedraagt vier weken en in geval van bedreigende schulden geldt een maximum van drie werkdagen.

Organisaties voor schuldhulpverlening

Er zijn verschillende typen organisaties die schuldhulpverlening verzorgen. Afhankelijk van hoe de gemeente schuldhulpverlening heeft georganiseerd, bieden dergelijke instellingen deze dienst aan.

Afdeling van de gemeente

In verschillende gemeentes is de schuldhulpverlening opgezet als gemeentelijke dienst, vaak ondergebracht bij de afdeling Sociale Zaken. De gemeente heeft dan een schuldhulpverlener ‘in huis’ en inwoners met schulden kunnen voor hulp bij een gemeentelijk loket terecht. Het komt ook voor dat een deel van de schuldhulpverlening (bijvoorbeeld de intake) door de gemeente zelf wordt uitgevoerd en een ander deel wordt uitbesteed.

Gemeentelijke of regionale kredietbank

Kredietbanken zijn over het algemeen sociale banken die op initiatief van één of meerdere gemeentes is opgericht. Zij verstrekken op een verantwoorde wijze leningen aan mensen die geen lening bij een

⁵⁰ www.gemeenteloket.minszw.nl

commerciële kredietverstrekker kunnen krijgen. Met betrekking tot de schuldhulpverlening verzorgen kredietbanken schuldbemiddeling en schuldsanering. Bij schuldbemiddeling bemiddelt de kredietbank tussen de schuldenaar en de schuldeisers. Bij schuldsanering koopt de kredietbank de schulden bij de verschillende schuldeisers af zodat de schuldenaar nog slechts één afbetalingsverplichting heeft bij de kredietbank. De looptijd van dergelijke trajecten is over het algemeen drie jaar. Het gaat dus om ingrijpende hulpverlening waarbij de schuldenaar in veel gevallen beperkte zeggenschap over zijn of haar financiën heeft.

Maatschappelijke dienstverlening

Als een gemeente schuldhulpverlening heeft uitbesteed aan een externe partij, is dit in veel gevallen een organisatie voor maatschappelijke dienstverlening. Zij bieden vaak ondersteuning en hulpverlening op verschillende gebieden, waaronder financiën en schulden. Veel organisaties hebben een specifieke afdeling voor schuldhulp of deze taak is ondergebracht bij sociaal raadslieden of maatschappelijk werkers. In het laatste geval is de hulpverlening vaak voornamelijk gericht op budgetbegeleiding, een cursus omgaan met geld of kortdurende financiële hulp.

Jongerencoaches

In de meeste gevallen zijn organisaties voor schuldhulpverlening niet specifiek gericht op jongeren, ook omdat schuldhulpverlening onder de 18 jaar nauwelijks mogelijk is. Sommige welzijnsorganisaties of jongerenwerkorganisaties hebben daarom jongerencoaches aangesteld die individuele begeleiding aan jongeren bieden waarbij omgaan met geld en het aflossen van schulden vaak een grote rol speelt. In het geval van problematische schulden legt de jongerencoach contact met schuldhulpverlening. Overigens bestaan er ook enkele initiatieven vanuit organisaties voor maatschappelijke dienstverlening waarbij de afdeling voor schuldhulp gespecialiseerde jongeren schuldhulpverleners in dienst heeft. Zij hanteren een benadering en werkwijze die de hulpverlening voor jongeren beter toegankelijk maakt.

Bijlage 4. Financiële regelingen

Om jongeren goed te kunnen voorlichten over omgaan met geld en schulden, is het van belang een duidelijk overzicht te hebben van de rechten die zij hebben op onder andere toeslagen, minimumloon en vergoedingen. In deze bijlage is daarom een overzicht gemaakt van de financiële rechten van jongeren en waar informatie te vinden is over de regels die op dit gebied gelden.

1. Minimumjeugdloon

Informatie over minimumloon voor jeugd is te vinden op de volgende website van de Rijksoverheid:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon>

2. Belastingteruggave

Veel jongeren zijn zich er niet van bewust dat als zij een bijbaan hebben zij over hun verdiende geld belasting betalen die zij kunnen terugvragen. Uit onderzoek van het Nibud onder MBO-studenten blijkt dat 28% van de jongeren niet op de hoogte is van de mogelijkheid tot belastingteruggave.⁵¹ In veel gevallen wordt er teveel belasting ingehouden omdat het inkomen wisselt. Het bedrag dat teruggevraagd kan worden hangt af van het jaarinkomen van de jongere. Meer informatie over belastingteruggave is te vinden op de volgende website van de Belastingdienst:

http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privewerk_en_inkomen/jongeren/teruggaaf_jongeren/teruggaaf_jongeren

3. Stagevergoeding

Een vergoeding voor het uitvoeren van een stage is niet wettelijk geregeld. Over het algemeen wordt een stagevergoeding beschouwd als een onkostenvergoeding. Dit zal overeengekomen moeten worden tussen stagiair en stagebedrijf of onderwijsinstelling en stagebedrijf. De gemiddelde bruto vergoeding loopt van 182 euro per maand voor een MBO-stagiair tot 450 euro per maand voor een stagiair uit het WO.⁵²

⁵¹ Nibud, 2011.

⁵² www.fnvjong.nl

Meer informatie is te vinden op de volgende website van FNV Jong:
<http://www.fnvjong.nl/stage/stagevergoeding>

4. Loonheffingskorting

Iedere werknemer heeft recht op loonheffingskorting. Door deze heffingskorting betaalt de werknemer minder belasting en premies volksverzekeringen die op het loon worden ingehouden. De werkgever kan deze heffingskorting alleen toepassen wanneer schriftelijk een verzoek hiertoe is ingediend door de werknemer. Jongeren met een (bij)baan kunnen dus loonheffingskorting aanvragen bij hun werkgever.

Meer informatie is te vinden op de volgende website van de Belastingdienst:

http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/werk_en_inkomen/jongeren/teruggaaf_jongeren/begripen_jongeren/loonheffingskorting

5. Financiële onderhoudsplicht ouders (tot 21 jaar)

Ouders of verzorgers zijn onderhoudsplichtig ten opzichte van hun kinderen tot zij 21 jaar oud zijn. Voor kinderen jonger dan 18 jaar moeten ouders de kosten van verzorging en opvoeding dragen. Voor jongeren van 18, 19 en 20 jaar komen de kosten van levensonderhoud en studie voor rekening van de ouders. Bij een studerend kind worden de ouders geacht ook na het 21^e jaar financieel bij te dragen aan de studie. Dit bedrag wordt vastgesteld door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) op basis van het inkomen dat wordt opgevraagd bij de Belastingdienst.

Meer informatie is te vinden op de volgende website van de Rijksoverheid:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/scheiden/vraag-en-antwoord/onderhoudsplicht>

6. Studiefinanciering (vanaf 18 jaar)

Alle voltijdstudenten (in bezit van de Nederlandse nationaliteit) van 18 jaar en ouder hebben recht op studiefinanciering. De type regeling en de hoogte van het bedrag is afhankelijk van het inkomen van de ouders.

Meer informatie over studiefinanciering is te vinden op de website van Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO):

<https://duo.nl/particulieren/default.asp>

7. Bijstand (vanaf 18 jaar)

Iedereen vanaf 18 jaar die onvoldoende inkomen of vermogen heeft om in het onderhoud te voorzien en niet in aanmerking komt voor een andere uitkering, heeft recht op bijstand.

Meer informatie over de regels en normbedragen is te vinden op de volgende website van de Rijksoverheid:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/vraag-en-antwoord/wanneer-heb-ik-recht-op-bijstand>

8. Zorgtoeslag (vanaf 18 jaar)

Afhankelijk van het inkomen heeft iedereen van 18 jaar en ouder met een Nederlandse zorgverzekering recht op zorgtoeslag.

Meer informatie over zorgtoeslag is te vinden op de volgende website van de Belastingdienst:

<http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/toeslagen/zorgtoeslag/zorgtoeslag>

9. Huurtoeslag (vanaf 18 jaar)

Iedereen die een zelfstandige woonruimte huurt en in verhouding tot zijn/haar inkomen veel geld kwijt is aan de huur van de woning heeft recht op een tegemoetkoming. Het te ontvangen bedrag is afhankelijk van de huurprijs van de woning, het verzamelinkomen en de leeftijd van de huurder(s) en de woonsituatie.

Meer informatie over huurtoeslag is te vinden op de volgende website van de Belastingdienst:

<http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/toeslagen/huurtoeslag/>

10. Kinderbijslag

Kinderbijslag is een bijdrage in de kosten voor de opvoeding van kinderen tot 18 jaar. De hoogte van het bedrag hangt af van de leeftijd van het kind en waar het kind woont.

Meer informatie is te vinden op de volgende website van de Rijksoverheid:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderbijslag>

11. Kindgebonden budget

Naast kinderbijslag bestaat het kindgebonden budget als bijdrage in de kosten voor kinderen tot 18 jaar. De hoogte van deze toeslag is afhankelijk van het inkomen, het aantal kinderen en de leeftijd van de kinderen.

Meer informatie is te vinden op de volgende website van de Belastingdienst:

http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/toeslagen/kindgebonden_budget/

12. Gemeenteregelingen voor inwoners met lage inkomens

De meeste gemeenten hebben verschillende regelingen voor inwoners met lage inkomens. Het gaat dan bijvoorbeeld om bijzondere bijstand, een witgoedregeling, kwijtschelding van gemeentelijke belastingen of deelname aan een collectieve ziektekostenverzekering. De regels omtrent deze toeslagen verschillen per gemeente. Deze zijn terug te vinden op de gemeentelijke websites. Over het algemeen mag het inkomen niet meer dan 110% van het bijstandsniveau beslaan om in aanmerking te komen voor dit type regelingen.

Meer informatie is te vinden op de volgende website van het Nibud:

<http://www.nibud.nl/consumenten/bijzondere-bijstand/>

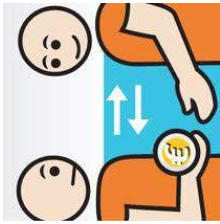
13. Handige websites

Andere handige websites waar informatie te vinden is over geldzaken zijn:

www.nibud.nl

www.wijzeringeldzaken.nl

Bijlage 5. Voorbeeld kwartelspel

Geen geld, wat nu?

- ☒ A Lenen van vrienden
- ☐ B Extra geld ouders
- ☐ C Niks meer kopen
- ☐ D Stelen

Geen geld, wat nu?

- ☐ A Lenen van vrienden
- ☒ B Extra geld ouders
- ☐ C Niks meer kopen
- ☐ D Stelen

Verstandig met geld

- ☒ A Geen gat in de hand
- ☐ B Eerst sparen dan kopen
- ☐ C Geleerd van ouders
- ☐ D Weten wat je besteedt

Verstandig met geld

- ☐ A Geen gat in de hand
- ☒ B Eerst sparen dan kopen
- ☐ C Geleerd van ouders
- ☐ D Weten wat je besteedt

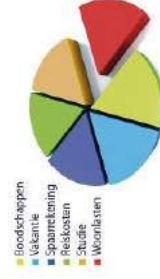
Verstandig met geld

- ☐ A Geen gat in de hand
- ☐ B Eerst sparen dan kopen
- ☒ C Geleerd van ouders
- ☐ D Weten wat je besteedt

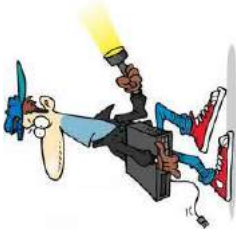
Geen geld, wat nu?

- ☐ A Lenen van vrienden
- ☐ B Extra geld ouders
- ☒ C Niks meer kopen
- ☐ D Stelen

Verstandig met geld

- ☐ A Geen gat in de hand
- ☐ B Eerst sparen dan kopen
- ☐ C Geleerd van ouders
- ☒ D Weten wat je besteedt

Geen geld, wat nu?

- ☐ A Lenen van vrienden
- ☐ B Extra geld ouders
- ☐ C Niks meer kopen
- ☒ D Stelen

Sparen

- ☒ A Van je zakgeld
- ☐ B Door ouders
- ☐ C Van opa en oma
- ☐ D Ik spaar niet

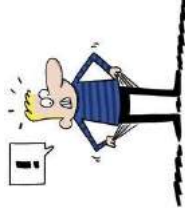
Sparen

- ☐ A Van je zakgeld
- ☒ B Door ouders
- ☐ C Van opa en oma
- ☐ D Ik spaar niet

Sparen

- ☐ A Van je zakgeld
- ☐ B Door ouders
- ☒ C Van opa en oma
- ☐ D Ik spaar niet

Sparen

- ☐ A Van je zakgeld
- ☐ B Door ouders
- ☐ C Van opa en oma
- ☒ D Ik spaar niet

Hobby's meisjes

- ☒ A Make-up
- ☐ B Modeaccessoires
- ☐ C Roken
- ☐ D Schoenen

Hobby's meisjes

- ☐ A Make-up
- ☒ B Modeaccessoires
- ☐ C Roken
- ☐ D Schoenen

Hobby's meisjes

- ☐ A Make-up
- ☐ B Modeaccessoires
- ☒ C Roken
- ☐ D Schoenen

Hobby's meisjes

- ☐ A Make-up
- ☐ B Modeaccessoires
- ☐ C Roken
- ☒ D Schoenen

Mobiel(t)je

- ☒ A Abonnement
- ☐ B Nieuwste model
- ☐ C Apps
- ☐ D Downloaden

Mobiel(t)je

- ☐ A Abonnement
- ☒ B Nieuwste model
- ☐ C Apps
- ☐ D Downloaden

Mobiel(t)je

- ☐ A Abonnement
- ☐ B Nieuwste model
- ☒ C Apps
- ☐ D Downloaden

Mobiel(t)je

- ☐ A Abonnement
- ☐ B Nieuwste model
- ☐ C Apps
- ☒ D Downloaden

Hobby's jongens

- ☒ A Games
- ☐ B Sport
- ☐ C Haargel
- ☐ D Gadgets

Hobby's jongens

- ☐ A Games
- ☒ B Sport
- ☐ C Haargel
- ☐ D Gadgets

Hobby's jongens

- ☐ A Games
- ☐ B Sport
- ☒ C Haargel
- ☐ D Gadgets

Hobby's jongens

- ☐ A Games
- ☐ B Sport
- ☐ C Haargel
- ☒ D Gadgets

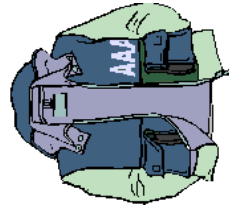
Snoep en snacks

- ☒ A Snoep
- ☐ B Snacks schoolkantline
- ☐ C Energiedrankjes
- ☐ D McDonald's

Snoep en snacks

- ☐ A Snoep
- ☒ B Snacks schoolkantline
- ☐ C Energiedrankjes
- ☐ D McDonald's

Kleding

- ☒ A Merkkleding
- ☐ B Tweedehands kleding
- ☐ C Alternatieve kleren
- ☐ D Modekleding

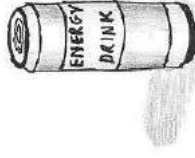
Kleding

- ☐ A Merkkleding
- ☒ B Tweedehands kleding
- ☐ C Alternatieve kleren
- ☐ D Modekleding

Kleding

- ☐ A Merkkleding
- ☐ B Tweedehands kleding
- ☒ C Alternatieve kleren
- ☐ D Modekleding

Snoep en snacks

- ☐ A Snoep
- ☐ B Snacks schoolkantline
- ☒ C Energiedrankjes
- ☐ D McDonald's

Snoep en snacks

- ☐ A Snoep
- ☐ B Snacks schoolkantline
- ☐ C Energiedrankjes
- ☒ D McDonald's

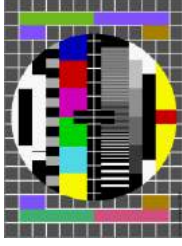
Kleding

- ☐ A Merkkleding
- ☐ B Tweedehands kleding
- ☐ C Alternatieve kleren
- ☒ D Modekleding

Waarom kopen?

- ☒ A Groepsdruk
- ☐ B Reclame
- ☐ C Basisbehoefte
- ☐ D Leuk om te hebben

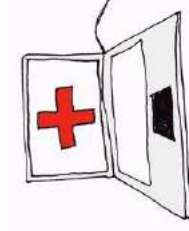
Waarom kopen?

- ☐ A Groepsdruk
- ☒ B Reclame
- ☐ C Basisbehoefte
- ☐ D Leuk om te hebben

Oorzaken schulden

- ☒ A Mobieltje
- ☐ B Zorgverzekering
- ☐ C Studiefinanciering
- ☐ D Verkeersboetes

Oorzaken schulden

- ☐ A Mobieltje
- ☒ B Zorgverzekering
- ☐ C Studiefinanciering
- ☐ D Verkeersboetes

Oorzaken schulden

- ☐ A Mobieltje
- ☐ B Zorgverzekering
- ☒ C Studiefinanciering
- ☐ D Verkeersboetes

Waarom kopen?

- ☐ A Groepsdruk
- ☐ B Reclame
- ☒ C Basisbehoefte
- ☐ D Leuk om te hebben

Waarom kopen?

- ☐ A Groepsdruk
- ☐ B Reclame
- ☐ C Basisbehoefte
- ☒ D Leuk om te hebben

Oorzaken schulden

- ☐ A Mobieltje
- ☐ B Zorgverzekering
- ☐ C Studiefinanciering
- ☒ D Verkeersboetes

Inkomen

☒ A Zakgeld
☐ B Kleedgeld
☐ C Kinderbijslag
☐ D Bibaantje

Inkomen

☐ A Zakgeld
☒ B Kleedgeld
☐ C Kinderbijslag
☐ D Bibaantje

Inkomen

☐ A Zakgeld
☐ B Kleedgeld
☒ C Kinderbijslag
☐ D Bibaantje

Inkomen

☐ A Zakgeld
☐ B Kleedgeld
☐ C Kinderbijslag
☒ D Bibaantje

Uitgaan

☒ A Bioscoop
☐ B Winkelen
☐ C Uit eten
☐ D Stappen

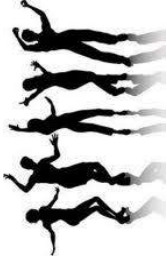
Uitgaan

☐ A Bioscoop
☒ B Winkelen
☐ C Uit eten
☐ D Stappen

Uitgaan

☐ A Bioscoop
☐ B Winkelen
☒ C Uit eten
☐ D Stappen

Uitgaan

☐ A Bioscoop
☐ B Winkelen
☐ C Uit eten
☒ D Stappen

Bijlage 6. Literatuur

Azma, S., Poverty and the developing brain; insights from neuro-imaging, *Synesis: A Journal of Science, Technology, Ethics, and Policy*, pp. 40-46, 2013.

Barendregt, C. & G. Rodenburg, *Schuldenproblematiek bij kwetsbare jongeren. Een kwalitatief onderzoek naar kwetsbare jongeren met schulden in Rotterdam*, IVO, Rotterdam, 2013.

Boerakker, H., H. Schlatmann, J. Bellen & G. Wilmink, *Laten jongeren zich nog de les lezen? Financiële voorlichting ‘as we know it’ is achterhaald. Een zoektocht naar hoe het Nibud en anderen jongeren kunnen blijven bereiken*. In: *Schuldsanering. Tijdschrift voor schuldhulpverlening en wettelijke schuldsanering*, 2009 (5), pp. 8-12.

Bongenaar, A.M., *Voorlichting in het jeugdwerk*. In: Katus, J., van Ewijk, H. & I. van de Zande (red.), *Jeugdvoorlichting, jeugdinformatie. Een verkenning*, Coutinho, Muiderberg, 1992.

Center on the Developing Child, *Building the brain’s ‘air traffic control’ system: how early experiences shape the development of executive function*. Harvard University, 2014a.

Center on the Developing Child, *Excessive stress disrupts the architecture of the developing brain*. Harvard University, 2014b.

CentiQ Wijzer in geldzaken, *Jaarplan 2011. Focus, verbinden en versterken*, Opmeer Drukkerij, Den Haag, 2010.

CentiQ Wijzer in geldzaken, *Financieel inzicht van 8 tot 18-jarigen in Nederland*, 2008.

Drentea, P., *Age, debt and anxiety*. *Journal of Health and Social Behavior*, 41(4), 437–50, 2000.

Fhij, W. & A. Schouwstra, *Overheidscommunicatie onder de loep*, 2007.

Gijtenbeek, J., *Verrijkingsprogramma voor Marokkaanse ouders*, SCO-Kohnstamm Instituut, Amsterdam, 1993.

Glas, M., R. Veenbaas & J. Noorda, *Laat niet los. Activiteiten om schooluitval van allochtone jongeren te voorkomen*, NIZW, Zeist, 1998.

Hair, N.L., J.L. Hanson, B.L. Wolfe & S.D. Pollak., Association of child poverty, brain development and academic achievement, *Jama Pediatrics*, pp. E1-E8, 2015.

Heijst, P. van & S. Verhagen, *Geld rolt. De rol van professionals bij financiële bewustwording van jongeren*, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2010.

Hoeve, M., S. Jak, G.J.J.M. Stams & W.H.J. Meeus, Financial problems and delinquency in adolescents and young adults: a 6-year three-wave study, *Crime and Delinquency*, pp. 1-22, 2014.

Hoeve, M., M. van der Zouwen, G.J. Stams, K. Jurrius & M. Voogt, *In de schuld, in de fout? Schuldenproblematiek en crimineel gedrag bij adolescenten en jongvolwassenen*, Kohnstamm Instituut, Amsterdam, 2011.

Instituut Jeugd en Welzijn, *Heden en verleden verbinden. Onderzoek naar jeugdvoorlichting over WOII in relatie tot het heden*, Amsterdam, z.j.

Jungmann, N. & F. van Iperen, *SchuldPreventiewijzer. Over het belang van schuldpreventie en de mogelijkheden om daar lokaal invulling aan te geven*, Initium, Utrecht, 2011.

Jungmann, N., E. Lems, F. Vogelpoel, G. van Beek & L.P. Wesdorp, *Onoplosbare schuldsituaties*. Hogeschool Utrecht, Utrecht, 2013.

Jungmann, N., P. Wesdorp en G. Duinkerken, *De eindjes aan elkaar knopen. Cruciale vragen bij financiële problematiek in de wijk*, Platform31, Rotterdam, 2015.

KBU, *Handboek 'Jongeren en schulden'*, Kredietbank Utrecht, Utrecht, 2007.

Kosters, L. & F. Otten, *Krappe beurs als erfenis?*, CBS, Den Haag, 2007.

Lange, D. de & L. Rutjes, *Handboek jongereninformatie. Methodiek voor het informatie- en advieswerk*, Boom, Amsterdam/Meppel, 1994.

Lieten, K. & S. de Vos, *Pubers aan het werk in Nederland. De kwetsbaarheid van de jonge consument*, Boom Lemma uitgevers, Den Haag, 2013.

Linden, J. van der, E. van Rooijen & H. Guit, *De betekenis van jeugdinformatie voor laaggeschoolde jongeren. Vervolg-onderzoek bij jongeren die voor informatie moeilijk bereikbaar zijn*, Universiteit Leiden, Leiden, 1994.

Mackey A., e.a., Neuroanatomical correlates of the income-achievement gap, *Psychological Science*, pp.925-933, 2015.

Madern, T. & C. van Gaalen, *Bindingstechnieken. Een onderzoek naar methoden om verleidingen van geld uitgeven te weerstaan*, Nibud, Utrecht, 2011.

Madern, T., M. van der Werf & C. van Gaalen, *Controle houden over de uitgaven: verleidingen en administratie*, Nibud, 2014.

Madern, T., M. van der Werf & G.-J. van der Veen, *Hoe de sociale omgeving een rol speelt bij mensen met financiële problemen*, Nibud, Utrecht, 2014.

MOgroep Welzijn & Maatschappelijke Dienstverlening/Nibud, *Jongeren en schulden*, Driebergen-Rijsenburg, 2010.

Mullainathan, S. & E. Shafir, *Scarcity. Why having too little means so much*, Times Books, New York, 2013.

Mullainathan, S., & E. Shafir, *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Maven Publishing B.V., Amsterdam, 2013.

Munster, E., U. Zier, H. Ruger & S. Letzel, Over-indebtedness, health and social network. In: W. Backert, S. Block-Lieb & J. Niemi, *Contemporary issues in consumer bankruptcy*, Peter Lang foundation, Frankfurt am Main, 2013.

Nibud, *Nibud Scholierenonderzoek*. Nibud, Utrecht, 2009.

Nibud, *Jongeren en schulden*. Nieuwsbrief maart 2010, Nibud/MOgroep, 2010a.

Nibud, *Voor boven de 18. Alles wat je weten wilt over geld*, Utrecht, 2010b.

Nibud, *MBO'ers in geldzaken. Een onderzoek naar het financieel gedrag van MBO-studenten*, Utrecht, 2011.

Nibud, *Goed omgaan met geld; achtergronden bij de competenties voor financiële zelfredzaamheid*, Utrecht, 2012.

Nibud, *Geld en gedrag. De theoretische basis*, Utrecht, 2015.

NJR, *Jongeren over reclame op sociale netwerksites*, Crossings Communications, Utrecht, 2011.

Noble, K.G., e.a., Family income, parental education and brain structure in children and adolescents, *Nature Neuroscience*, pp. 1-8, 2015.

Noorda, J. & T. Pehlivan, *Kredietcrisis onder risicjongeren. Een andere kijk op schulden en huisvestingsproblemen*, Sdu Uitgevers, Den Haag, 2009.

Noorda J. & A. van Dijk, *Young Leaders. Positieve rolmodellen in kwetsbare wijken*, VU University Press, Amsterdam, 2015.

NVVK, *Beroep op schuldhelpverlening neemt toe*, Persbericht NVVK, Den Haag, 19 maart 2010.

Ochsmann, E.B., H. Rueger, S. Letzel, H. Drexler & E. Muenster, *Over-indebtedness and its association with the prevalence of back pain*. BMC Public Health, 9, 451, 2009.

Onderzoeksteam Amsterdam-Noord, *Vormingsmodel voor buurtgericht emancipatorisch jongerenwerk*, Amsterdam, 1989.

Oomkes, F.R., *Communicatieleer. Een inleiding*, Boom, Amsterdam/Meppel, 2000.

Panteia, *Huishoudens in de rode cijfers. Omvang en achtergronden van schuldenproblematiek bij huishoudens*, Zoetermeer, 2013.

Postma, H. & M. Schut, *Kansarm kansrijk. Handboek geldzaken voor financiële hulpverlening*, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2010.

Rueger, H., H. Weishaar, E. Ochsmann, S. Letzel & E. Muenster, *Factors associated with self-assessed increase in tobacco consumption among over-*

indebted individuals in Germany: a cross-sectional study. Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy, 2013.

Schoondorp, M., *Sociale media en de kansen voor het onderwijs*, 2010.

Schors, A. van der & M. van der Werf, *Jongeren & geld. De financiële situatie en hulpbehoefte van 12- tot en met 24-jarigen*, Nibud, Utrecht, 2014.

Uffelen, R. van & F. Studulski, *Handreiking leren omgaan met geld onderbouw HAVO-VWO/VMBO*, Arrow Total Branding, Houten, 2011.

Veenbaas, R., J. Noorda, M. Borsjes & H. Westerhoff, *Jongeren op straat. Jongerenwerk in de jaren tachtig*, Amsterdam, 1986.

Veenbaas, R., J. Noorda & H. Ambaum, *Handboek modern jongerenwerk. Visie, methodiek en voorwaarden*, VU Uitgeverij, Amsterdam, 2011.

Weenig, W.H., *Voorlichting aan achterstandsgroepen via de sociale netwerk benadering. Evaluatie van een voorlichtings-experiment*, SWOKA, Leiden, 1989.

Wijzer in geldzaken, *Financieel gedrag van kinderen en jongeren*, Den Haag, 2014.

Wijzer in geldzaken/ROC Mondriaan, *Basiscursus Wijzer in geldzaken. Lessen*, z.j.

Wijzer in geldzaken/ROC Mondriaan, *Basiscursus Wijzer in geldzaken. Docentenhandleiding + Antwoorden*, z.j.

WRR, *Vertrouwen in de school. Over de uitval van overbelaste jongeren*, AUP, Amsterdam, 2009.

YoungWorks/Motivaction, *Money Mindsets. Alles wat je moet weten over jongeren en geld*, 2011.

Jongeren hebben vandaag de dag veel moeite om verantwoord met geld om te gaan. Dat blijkt uit de signalen over toenemende schuldenproblematiek onder jongeren. Vooral voor laaggeschoolde kwetsbare jongeren kunnen schulden verstrekkende gevolgen met zich meebrengen. Gezien het feit dat deze risicojongeren nogal oververtegenwoordigd zijn in de doelgroep van het jongerenwerk, is deze voorziening bij uitstek een goede plek om voorlichting te geven over geldzaken.

Deze publicatie biedt inzicht in de achtergronden en gevolgen van geldproblemen van risicojongeren, maar geeft ook duidelijke aanwijzingen hoe financiële voorlichting in het jongerenwerk kan plaatsvinden. De methodische tips zijn gebaseerd op de resultaten van onderzoek naar een praktijkexperiment in meerdere jongerenwerklocaties.

Annelieke van Dijk en Jaap Noorda zijn werkzaam als sociaal pedagoog bij onderzoeksbureau Noorda en Co, dat zich toelegt op innovatieve oplossingen voor maatschappelijke integratie van risicajeugd (www.noordaenco.nl).

Uitgeverij Jeugdzaken

ISBN 978-90-77714-46-1